

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
KALKINMA İKTİSADI VE İKTİSADI BÜYÜME

“ İDRİS KÜÇÜKÖMER VE KALKINMA DÜŞÜNCESİ”

YÜKSEK LİSANS TEZİ

UFUK GÖLLÜ

İstanbul, 2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
KALKINMA İKTİSADI VE İKTİSADI BÜYÜME

“İDRİS KÜÇÜKÖMER VE KALKINMA DÜŞÜNCESİ”

YÜKSEK LİSANS TEZİ

UFUK GÖLLÜ

Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet ŞİŞMAN

İstanbul, 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı KALKINMA İKTİSADİ VE İKTİSADİ BÜYÜME Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi UFUK GÖLLÜ'nün " İDRİS KÜÇÜKÖMER VE KALKINMA DÜŞÜNCESİ " adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.07.2010 tarih ve 2010-14/19 sayılı kararıyla ile oluşturulan jüri tarafından oy birliği ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

Tez Savunma Tarihi: ...07.../...12.../....2010...

1) Tez Danışmanı: DOÇ. DR. MEHMET ŞİŞMAN

2) Jüri Üyesi DOÇ. DR. M. MUSTAFA ERDOĞDU

3) Jüri Üyesi PROF. DR. OSMAN KÜÇÜKAHMETOĞLU

İmzası

The image shows three handwritten signatures in black ink. The top signature is the most stylized, the middle one is more legible, and the bottom one is written in a cursive script. Each signature is written over a horizontal line of small dots.

Önsöz

İdris Küçükömer ve Kalkınma Düşüncesi üzerine yaptığım Yüksek Lisans çalışmasında bana her türlü desteği ve katkıyı sunan tez danışmanım Doç.Dr. Mehmet Şişman'a teşekkür ederim. Bunun dışında Doç.Dr. Mustafa Erdoğan önerdiği güncel kaynaklarla tezin gelişiminde önemli katkılar sunmuştur buradan ona da teşekkür ederim. Prof.Dr. Osman Küçükahmetoğlu'na da yaptığı eleştirilerden dolayı teşekkür ederim.

Ufuk Gölü

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	İV
Özet.....	V
Summary.....	VI
Tablo listesi.....	VII
Kısaltmalar.....	VII
Giriş.....	2

1.Kalkınma düşüncesine genel bakış.....5

1.A) Kalkınma düşüncesinin ortaya çıkışı.....	5
1. B)Kalkınma düşüncesinde farklı yaklaşımlar.....	12
1.C)Kalkınma düşüncesinde eleştirel bakış açısı.....	19
1.D) İdris Küçükömer döneminde kalkınma düşüncesi.....	30

2.İdris Küçükömer’de Kalkınma düşüncesi.....33

2.A)İdris Küçükömer’de Kalkınma düşüncesinin genel çizgileri.....	33
2. B)Türkiye’de Kalkınma sürecinde yaşanan sorunlar.....	46
2.C) İdris Küçükömer’in metinlerinde Sivil Toplum tartışması.....	62
2. D) Kalkınma sürecinde bütçe, vergilendirme ve gelir dağılımı.....	64

3. İdris Küçükömer’den esinlenerek Latin Amerika’daki Kalkınma deneyimlerinin analizi	67
4. Sonuç.....	71
5.Kaynakça.....	73
5. A Kitaplar.....	73
5.B Süreli Yayınlar.....	76
5.C İnternet Kaynakları.....	77

Özet

Kalkınma kavramı 2. Dünya savaşı sonrası konjonktüründe ortaya çıkmıştır. Kavram 1950’li yıllardan sonra altın çağını yaşamıştır. Bütün dünyada kalkınma “azgelişmiş” ülkeler için izlenmesi gereken bir yol haline gelmiştir. Ancak bu iyimser tablo çok uzun sürmemiştir. Bir süre sonra işler planlandığı gibi yürümeye başlamıştır.

Kalkınma kavramı, özellikle 1970’li yıllardan sonra akademik dünya da daha az ilgi görmeye başlamıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası altın çağını yaşayan Kalkınma İktisadı’nda tıpkı kavramda olduğu gibi 1970’li yıllardan sonra önemini yitirmeye başlamıştır.

Kalkınma düşüncesinde yaşanan gerilemenin nedeni aynı zamanda “azgelişmiş” ülkelerde uygulanan kalkınma politikalarının başarısızlığıyla yakından ilişkilidir. Türkiye açısından da geçtiğimiz yüzyıl düşündüğünde başarısız kalkınma denemeleri ve bunların sonucunda ortaya çıkan ekonomik yıkımları hatırlamak mümkündür.

Kapitalist sistemin geleceği düşündüğünde 1990’lı yılların başında ki kadar iyimser konuşmak kimse için kolay değildir. Sistemin geleceği tartışılırken azgelişmiş ülkeleri içinde bulundukları karamsar durumdan çıkarmaya dönük kalkınma politikaları da bir bütün olarak eleştirilmektedir. Kalkınma politikalarına dönük yapılan eleştiriler bir süre sonra az gelişmiş ülkelerin kalkınamama durumunun nedeni olarak görülen kapitalist sisteme yönelmiştir.

İdris Küçükömer, yaşadığı dönem de savunduğu görüşlerinden dolayı yok sayılmış ve adeta adı üstü kapalı bir ambargoya uğramıştır. Özellikle Türkiye’nin Batılaşıma sürecinin eleştirisi olarak oldukça anlamlı görünen görüşleri bu gün için alıcısı daha da artmış durumdadır.

İdris Küçükömer, Asya Tipi Üretim Tarzı, Sivil Toplum, sağ-sol aktörlerin yer değişmesi, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e yönetici bürokratların üretim sürecinde ki pozisyonlar vb. konularda oldukça önemli tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitler bulunduğu akademik zeminden bir ilk olması açısından da oldukça anlamlıdır.

İdris Küçükömer’in görüşleri bütün özgünlüklerine rağmen dikkatli değerlendirildiğinde bazı noktalarda sol düşüncenin tarihsel referanslarıyla çatışmaktadır sol adına yapılan bu değerlendirmeler, doğru sınıf temellerine oturtulduğunda daha anlamlı olacaktır.

Summary

The concept of development has received less attention in academic world after 1970's. The concept of development economy has received less attention after 70's as well like the concept of development.

Behind this ignoring the idea of development lies the lack of success of development policies applied in "underdeveloped" countries. As we regard the case of Turkey in previous Century, we face the same unsuccessful development attempts and the economic disasters as the result of these attempts.

When we think about the future of capitalist system, nobody can easily speak so optimistic as at the beginning of 90's. As the future of the system is discussed, the development policies, which aimed at to rescue the underdeveloped countries from their catastrophic situation, are also criticized as a whole. The criticisms which are directed to development policies, some times later turned out to be the criticism of capitalist system, which is regarded as the cause of backwardness of underdeveloped countries.

Because of his ideas Idris Küçükömer was regarded as nonexistent in his lifetime and faced a kind of undeclared isolation. His ideas, which receive more echoes today, seem quite meaningful especially as the criticism of westernization Process of Turkey.

Idris Küçükömer has made quite important assertions about the themes like Asiatic Mode of Production, Civil Society, exchanging the position of right-left wings, the position of the administrative ottoman bureaucracy in production process etc. These assertions were quite meaningful in his academic environment, since they were unique in their sphere at that time.

Although the ideas of Idris Küçükömer are specific, we see that they contradict the historical references of left understanding in several respects, if we evaluate them precisely. If these assertions, which are made from a left point of view, would be got rid of its extremes, they will be able to illuminate the reality in more detail

Tablolar	Sayfa
Tablo 1: İdris Küçükömer’de sağ ve sol kavramlarının yer değıştirmesi	50

Kısaltmalar

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ATÜT	Asya Tipi Üretim Tarzı
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
IMF	Uluslar Arası Para Fonu
s.	Sayfa
TİP	Türkiye İşçi Partisi
y.y.	Yüzyıl

Giriş

Geçmişte var olan tarihsel bir olguyla ilgili bu gün değerlendirmede bulunurken o tarihsel olguyu var eden toplumsal koşullar hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Meseleyi sadece bu günün gerçekliği içersinde değerlendirmek bizleri kolay yoldan sonuca götürebilir ancak gidilen sonuç ancak gerçekliğin sınırlı bir kısmını bizlere suna bilir. Bu şekilde yapılan bir değerlendirme de görülen buzdağının sınırlı bir kısmı olacaktır.

“Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine onların bilinçlerini belirleyen toplumsal varlıklarıdır.”(Marx,2005 , s.39)

Dolayısıyla tarihsel bir olgu olarak değerlendirdiğim ve üzerine araştırma yaptığım İdris Küçükömer ve Kalkınma düşüncesini değerlendirirken yukarıda belirttiğim değerlendirmeleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

“Tarih geçmişin hikâyesidir ve her hikâye gibi oda geçmiş zamanlarda başlar ve şimdiki zamanlara doğru ya da şimdiki zamanlara daha yakın bir zaman dilimi alınmışsa oraya doğru uzanır. Bu hikayenin nasıl geliştiğine ilişkindir. Hikâye bu sıra içinde anlatılır. Ne var ki bu, hikayenin ve özellikle de sonunda ne olduğunun anlamı üzerinde ki bir çalışmanın da aynı sırayı takip edeceği anlamına gelmez.”(Ollman, 2008,s.135)

Bu açıdan İdris Küçükömer üzerine bir çalışma yapmaya karar verdiğim günden bu güne yaşadığım en temel sorun bu gün için belirlenmiş olan İdris Küçükömer algısı ve ile İdris Küçükömer’in yaşadığı dönemdeki gerçeklik arasında ki çelişkidir.

İdris Küçükömer'in yaşadığı dönemde ki ülkenin toplumsal koşullarını, dünya konjonktürünü, düşünce çevrelerinde yürütülen tartışmaları, İdris hoca'nın bizzat kendi görüşlerini değerlendirmeden bu gün yapılacak bir İdris Küçükömer analizi aslında onu hiç de hak etmediği bir şekilde değerlendirmemize neden olacaktır. Bu yönlü yapılacak bir değerlendirme oldukça kısır ve yüzeysel olacaktır. İdris Küçükömer , yaşadığı dönem boyunca dile getirdiği görüşlerden dolayı değişik toplumsal kesimlerden tepkiler almıştır. Sencer Divitçioğlu bu durumu oldukça açıklayıcı bir dille izah etmektedir.

“..Böyle bir yaklaşımının “Fincancı katırlarını ürkütmesi” beklenirdi. Nitekim , öyle oldu. Gerici iken ilerici sağcı iken solcu olarak yorumlanan halktan pek bir ses-seda çıkmadı ama ilerici iken gerici solcu iken sağcı olarak tanımlanan aydın-bürokrat-subay öbeğinin bir bölümü sadece 3.varsayıma karşı ateş püskürdüler. Birinci ve ikinci varsayımları ırdeleyip eleştirmek ise onların görevi değildir; resmi ideolojilerinde “özerk aydın” kavramı olmadığından..(Divitçioğlu, 1991, s 93)

Öncelikle İdris Küçükömer'in Kalkınma düşüncesi üzerine söz söyleyeceksek Kalkınma kavramının ne olduğunu açıklayıp kavram konusunda bir netleşme sağlamak daha sağlıklı olacaktır. Bu açıdan çalışmamın birinci bölümünde Kalkınma kavramını açıklamaya çalışacağım. Burada kalkınma kavramının ortaya çıkışını, bu kavram üzerine olan tartışmaları ve kalkınma kavramı konusunda ki Türkiye’de yer alan tartışmaları belirttikten sonra Kalkınma meselesi açısından bir ortak fikir üretimine varmış olacağız.

İkinci bölümde ise İdris Küçükömer'in kalkınma düşüncesi üzerine bir tartışma, İdris Küçükömer'in Türkiye'nin kalkınması üzerine yaptığı analizle, kalkınma düşüncesinin eleştiren çerçevesi, Sivil toplum tartışmaları ve bu gün itibarıyla yürütülen kalkınma tartışmalarını İdris Küçükömer'den referansla incelemesi olacaktır.

Sonuç kısmında ise kalkınma düşüncesi çerçevesinde İdris Küçükömer'in analizlerinin tarihsel anlamı, bu gün itibarıyla Kalkınma tartışmaları içersinde İdris Küçükömer ve İdris Küçükömer'in düşüncelerine eleştirel bakış olacaktır.

1.Kalkınma düşüncesine genel bakış

1.A) Kalkınma düşüncesinin ortaya çıkışı

Kalkınma kavramı kelime anlamı olarak pozitif bir anlama işaret etmektedir. Sözcüğün terminolojik olarak toplumsal anlamda karşılığı ise maddi yaşam koşullarıyla ilgilidir. Ancak bu pozitif anlamın arkasında gizlenmiş olan gerçek aysbergin görünen yüzüne benzetilebilir.

“ Ne var ki kalkınma kavramının kendisi de düzmece, ya da tarihsel olarak yanlışlanmış bir kavramdı. Bize en ilkel görünenler de dahil toplumların tümü gelişmiştir. Hepsi de türün evriminin ürünüdür. Az çok yavaş bir evrim zorunlu olarak aynı doğrultuyu izleyemezdi. Aynı politik, sosyal, ekonomik, teknik ve kültürel sonuçlara da ulaşamazdı. Fakat bu durum, kalkınma-gelişme olmadığı anlamına gelmez onu anlamak için ekseri göz ardı edilen, kalkınmanın tanımını yapmak gerekiyor. Kalkınmadan ne anlaşılıyor? Bizim durumumuza göre bir karşılaştırma yapmak anlamsızdır. Kendi kalkınmışlığımıza (üretici güçlere) göre bir karşılaştırma saçmadır”.(Partant,2005,s 51)

Partant, kalkınma kavramını tanımlarken eleştirel bir bakış açısıyla tanımlamaya gitmiştir. Bu günden geçmişe baktığımızda parlak bir maziye sahip olmayan kalkınma düşüncesinin içinde bulunduğu karamsar durum eleştirilerin dozunu artırıcı bir etki yapmaktadır. Özellikle toplumlarda yaşanan gelişmeleri tarihsel bir ilerleme süreci olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu açıdan insanlığın uzun tarihsel geçmişiyle birlikte bu güne doğru ilerleyen var olma mücadelesi içerisinde elde ettiği ilerlemenin kalkınma kavramıyla bir alakası yoktur.

Partant tarafından yapılan bu değerlendirmeler, Başkaları tarafından yapılan değerlendirmelerle, belirli noktalarda örtüşmektedir. Kavramın ortaya çıktığı tarihsel dönemi değerlendiren Başkaya, meseleyi ön kabuller dışına çıkararak değerlendirme konusunda ufuk açıcı çözümlemelerde bulunmuştur. Özellikle kavramın ortaya çıktığı dönem açısından dünya konjonktürü göz ardı edilerek yapılacak tanımlamalar yetersiz kalacaktır. Kalkınma kavramının taşıdığı anlama ilişkin değerlendirmelerde bulunan

Başkaya değerlendirmelerinin başında kavramın herkes için aynı anlamı taşımaya bileceği vurgusundan yola çıkmaktadır. Herkes için ortak bir kalkınma tanımı yapılabilir mi? Ya da sonuçları itibarıyla kalkınma sürecinde toplumun genelini memnun edecek bir dizi iktisadi ve sosyal gelişmeler gerçekleşmekte midir? Başkaya , bu konuda yaptığı değerlendirme de kavrama dönük tanımlama çabasıyla birlikte bir sorgulama çabası içersine girmektedir.

“Bazı kavramlar sıkça kullanıldığı halde, içerikleriyle pek ilgilenilmez. Veri olarak kabul edilirler ve bir bakıma inanç kategorisine dahil olmuşlardır. Kalkınma kavramı son yarım yüzyılın en çok kullanılan kavramlarından biridir. Oysa, gerçekten neyi ifade ettiği pek merak konusu olmamıştır. Kavramlara yüklenen anlamlar her zaman herkes için aynı olmaya bilir ve bu doğaldır. “Uygarlaşma”, “modernleşme” ve aşağı yukarı aynı anlama gelen “çağdaşlaşma”, “batılaşma” vb. gibi kavramlar herkes için aynı anlamları taşımaz. Kalkınma kavramı da bu tür kavramlardan biridir ve benzer bir durum kalkınma için de geçerlidir.”(Başkaya,2005, s 17)

Kalkınma kavramı üzerine ortaya konulan farklı bakış açılarının nedeni kavramın tarihsel arka planıyla birlikte değerlendirilmemesi ve bu eksik değerlendirme sonrası ortaya çıkan bakış açılarının farklı olmasıdır. Kalkınma kavramını savunan bakış açılarının temelini oluşturan yaklaşımlar esasında var olan bir durumun kabulü üzerinden şekillenmektedir. Gelişmiş ve “azgelişmiş” olarak ikiye ayrılan ülkeler arasında bir yapılan bütün kalkınma önermeleri “azgelişmiş” ülkelerin nasıl gelişmiş ülkeler seviyesine gelebileceği tartışması üzerine yoğunlaşmaktadır. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan “gelişme düşüncesi” bu açıdan Kalkınma kavramının yüklendiği anlamı anlamak açısından yakından incelenmelidir.

“Bir alt disiplin olarak gelişme ekonomisi batılı olmayan toplumların üretimlerinin neden yetersiz olduğunu, bu toplumların verimliliklerini nasıl artıracabileceklerini ve ekonomilerini nasıl modern bir

hale getirebilecekleri göstermeye yönelik bir amaca hizmet etmektedir. Bu sorunlara ilişkin çok geniş bir yazım oluşmuştur. Bu yazım içinde Rosenstain Rodan, R.Nurkse,W.W. Rostow, A. Hirschman, A.Lewis, F.Milikan ve Eugene Satanley gibi kuramcılar öncü olarak kabul edilmektedir”(Ercan,2006,s 85)

Yukarıda belirttiği değerlendirmeye birlikte daha başlangıçta olayları açıklarken bile sermaye merkezli bakış açısının izlerini görmek mümkündür. Kalkınma iktisadının bu yorumu ekonomik olarak geri kalmışlığın nedenini “azgelişmiş” ülkelerin kendi içsel dinamiklerini görmektedir.Bu yaklaşımı yukarıda isimleri sıralanan yazarların eserlerinde görmek mümkündür. Batılı toplumları olumlayan ve kapitalizmin Avrupa’ da gerçekleşen gelişimi aynen taklit etmek olarak gören ve özgünlüğü olmayan bir süreç olarak “az gelişmiş” ülkelere kendini dayatan bir yaklaşım olarak görmekteyiz.. Bu tanımlama bir çok yönüyle sorunlu bir bakış açısına sahiptir.

“ Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki ilişkilerin karşılıklı çıkara dayanmasının ve gelişmiş ülkelerin azgelişmişlerin kalkınmasına katkıda bulunmasının mümkün olduğu önermesinin birleşmesi, kalkınma iktisadı disiplinin doğuş yerini ve anını (yani Batı’nın ileri sanayi ülkelerinde ve aslen İngiltere ile ABD’de, 2.Dünya Savaşı sonunda) belirleyici bir unsur oldu. Birinci önerme, ayrı bir teorik yapı kurulması için gerekli iken, ikinci önerme batılı iktisatçıların konu ile yakından ilgilenmelerini sağlama açısından ve iktisatçıların(belki uluslar arası ekonomik ilişkilerde gerçekleştirilebilir bazı uygulamalardan sonra) kendi ülkelerinin, az gelişmiş ülkelerin kalkınma sürecinde olumlu bir rol oynayabilmesi olasılığının ya da en azından umudunun ortaya çıkması için zorunluydu. Böyle bir beklenti olmadan geniş bir aktif “problem çözücüler” grubunun harekete geçirilmesi mümkün olmazdı.(Şenses, 1996,s 28)

Hirschman, yukarıdaki alıntı da kalkınma sürecinin gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler için karşılıklı bir fayda süreci olabileceğine vurgu yapmaktadır. Bu açıdan kalkınma süreci sadece gelişmiş ülke için değil gelişmekte olan ülke içinde faydalı bir süreç olarak değerlendirilebilecektir. Bu değerlendirme genel olarak kalkınma iktisatçı

yazıma eleştirel bakmayan anlayışın genel olarak ortaklaştığı bir ön kabuldür. Kalkınma sürecini erken yaşayan ülkeler gelişmiş ülkeler olarak çok daha erken bir dönemde sermaye birikim sürecini kendi içsel dinamikleriyle yaşamışlardır. Ancak “azgelişmiş” ülkeler sermaye birikim sürecini daha geç bir dönemde tek başına kendi içsel dinamikleriyle gerçekleştirmeyen bir süreçte yaşamışlardır.

“.. Onun hemen ardından R.Nurkse, A.O.Hirschman, G.Myrdal ve H.Singer adları akla geliyor.Belki bir dereceye kadar Myrdal’ın dışında , bütün bu iktisatçıların mesleki yaşamlarında büyük bunalımın ve İkinci Dünya Savaşının Avrupa ekonomisi üzerinde ki etkileri bir dönüm noktası oluşturuyor. Hepsi de, azgelişmiş ülkeler adını verdikleri ülkelerin sorunlarını, savaş döneminin ve savaş sonrasının uluslararası ticaret ve sermaye hareketleriyle ilgili sorunları üzerinde ki çalışmalarının doğal bir uzantısı olarak eğiliyorlar.(Trak,1984, s 52)

Trak’ın belirttiği gibi, kalkınma iktisatçıları 2. Dünya Savaşı sonrası dünya konjonktürü hakkında yaptıkları analizden yola çıkarak “azgelişmiş ” ülkeleri gelişmiş ülkeler seviyesine çıkartma çabasının dillendiricileri olmuşlardır. Gelişmiş ülkeler için sorun meselenin ortaya koyuluşunda kabul edilen bazı ön kabullerden kaynaklanmaktadır.

“ ... Batı toplumlarının ihtiyaçlarından hareketle Nurkse, gelişme konusuyla ilgilenmeye başlıyor. Bu alanda ki çalışmalarını sonuna kadar iki düzeyde sürdürdüğünü görüyoruz. Bir yandan Batılı yöneticileri azgelişmiş ülkelerin sanayileşmesinin Batı toplumları yararına olduğuna ikna etmeye uğraşırken , bir yandan da sanayileşme ve büyüme stratejileri geliştiriyor. Nurkse’nin gelişme stratejileri alanında ki çalışmaların en önemlisi....”(Trak,1984, s 54)

Kalkınma kavramı herkes için aynı anlamı ifade etmemektedir. Kimilerine göre gelişme, ilerleme ve gelişmemiş ülkelerin gelişmiş ülkeler seviyesine gelmesi için izlemesi gereken yol olarak görülmekte, kimine göre ise kapitalist dönüşümün asla tam olarak gerçekleştiremeyecek bir süreci kendisini meşrulaştırmak için kullanmasıdır. Sonuç

olarak kalkınma kavramını ayrıntılı açıklayabilmek için hangi koşullar içersinde ortaya çıktığını belirtmek gerekmektedir.

Rostow'un değerlendirmeleri incelendiğinde kalkınma iktisadına dönük olarak yaptığı önermeler de modernleşme sürecine ayrı bir önem verdiğini ve bu sürecin tamamlanmasının kalkınma sürecinin ilerlemesinde aynı anlamı taşıdığını ifade etmesi dikkat çekicidir. Ayrıca Hozelitz'in meseleyi sosyal yönüyle birlikte ele alması ve ekonomik yaşamın sosyal yaşama yansımalarına bir bütün olarak bakması anlamlıdır.

*“ Bir iktisat tarihçisi olarak Rostow'un ekonomik büyüme üzerine geliştirdiği bu kuramda, gelişme iktisadı ile modernleşme kuramı arasındaki bağın belirgin bir şekilde ortaya çıktığı daha önce vurgulanmıştı. Kurama bu özelliğini veren temel argümanlar, yine bir iktisatçı olan ve modernleşme kuramının önemli isimlerinden B.Hozelitz'in azgelişmiş ülkeler üzerine yaptığı ,gelişme sürecinde ekonomik olmayan faktörlerin yer ve öneminin **kalıp değişkenleri** yaklaşımı aracılığı açıklandığı,sosyolojik yönü ağır basan çalışmalarına dayanmaktadır.(Türkay,Ders notu 2, s 9)*

Kalkınma kavramı için yaygın olan tanım, bu kavramı “az gelişmiş” ülkeler için bir gelişme yolu olarak ifade etmektedir. Meseleyi daha açık ifade edersek bir az gelişmiş tartışması yapıyorsak beraberinde birde gelişmiş ülke kavramını kabul etmiş oluyoruz. Bu yönüyle tanımlama yaptığımız kavram olarak kalkınmayı kapitalizmin gelişim süreçlerinden bağımsız olarak düşünemeyiz. Kapitalizmin gelişim yasalarıyla ve bu yasaların eşitsiz gelişimi ile alakalıdır. Kapitalizmin gelişim yasalarının temelinde ekonomik yasaların bütün toplumsal yaşamı belirleyen şekilde bir şekillendirici güç olmasıdır. Kapitalizm öncesi toplumlar içinde ekonomik yaşamın belirleyiciliğinden söz ederiz ancak kapitalizmle birlikte bu durum çok daha farklı bir işlev kazanmıştır. Sermaye birikiminin ve üretim araçlarının geldiği gelişim aşamasında daha önce ki toplumlarla kıyaslanamayacak düzeyde ekonomi yasalarının belirleyiciliği hâkimdir.

“Gelişme , gelenekselliğin modernleştiği aşamada insanlığın özgürleşmesi ve kendisi ile birlikte çevresinin gelişmesi anlamına geliyordu, fakat bu olumlu , anlamlı içerik kısa zaman içinde kapitalizmin kendi içsel

dinamikleri ile hızla yer değiştirmeye başladı. Geçen saylarda dile getirdiğimiz panoptican tarz disiplin toplumu her geçen gün belirli bir hiyerarşi içinde disipline etmekte ve bu hiyerarşik disiplinli yapılar ise üretkenlik,kar,fayda gibi, bazı ilkeler üzerinde meşruluk kazanmaya başlamaktadır. Kullanım amaçlı üretimin belirleyici olduğu kapitalizm öncesi toplumlardan farklı olarak , kapitalizmde üretim daha çok satış amacı yani “değişim değeri”üretme amacına yönelmektedir.”(Ercan, 2006, s 18)

Kapitalist sistemde emek daha önce ki hiçbir toplumsal sistemde görülmeyen bir şekilde üretken hale gelmiştir. Emek üretim sürecinde yaşanan gelişmeyle birlikte bir “meta” haline gelmiştir. Üretim araçlarına sahip olan sınıf sahip olamayan işçilerin emek gücünü satın alarak emek üretkenliğini kendi ekonomik çıkarları için kullanmaktadır. Kapitalizm ile birlikte artık üretim sürecinin geldiği defasal gelişmişlik düzeyi artık emeğin sömürüsü için üstün şartları sunmaktadır. Üretimin temelinde yer alan kural üretim için üretimdir insan ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yerini piyasanın dolayısıyla kapitalistlerin karları için üretime bırakmıştır.

Kapitalizm, kendinden önce ki toplumlardan farklı olarak insanın doğa ile kurduğu ilişkinin farklı bir seyir izlemesidir ve yine insanın diğer insanlarla kurduğu ilişkinin başkalaştığı bir zemindir. Değişim kapitalizmin gelişim dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Bu gelişim dinamikleri, ekonomik üretim sürecinde yaşanan değişimi ve bunun yanı sıra kültürel ve toplumsal alanda olan önemli değişimleri de kapsamaktadır. Bu açıdan kapitalizmin ortaya çıktığı coğrafya olarak Avrupa bir süre sonra kendi merkezli bir toplumsal ve sosyal bellek yaratmış ve bunun dışında kalan gerçekliği görmezden gelmeye başlamıştır.

Avrupa’da yaşanan Fransız devrimi ve sanayi devrimi gibi toplumsal olaylar feodalizmden kapitalizme geçiş açısından iki önemli gelişmedir. Kapitalizmin mutlak zaferinin ekonomik ve siyasal ifadesi olan bu gelişmelerle birlikte modernleşme sürecinin bütün köşe taşları netleşmiştir.

“Çalışmanın girişinde belirttiğimiz gibi gelişme yazını en oldukça zorlu bir alandır. İç içe giren oyulmuş tahta bebeklerden oluşan Rus oyuncagındaki gelişme yazını en dışta ki tabaka ile onun en içteki tabaka arasındaki bağlarını kurmadan anlamak yetersiz bir çaba en azından eksik bilgilendirmeye neden olmaktadır”(Ercan, 2006, s 229)

Avrupa’da yaşanan gelişmelerin sonuçları hakkında birçok değerlendirme yapılmıştır. Ancak dikkat çeken mesele toplumsal olarak ileri bir gelişme olarak görülen ve yaşanan sanayi devriminin sonuçları itibarıyla oldukça yıkıcı etkilere sahip olduğudur. Engels bu durumu “İngiltere emekçi sınıfın durumu” adlı eserinde oldukça ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır.

“ İngiltere’de proletaryanın tarihi,geçen yüzyılın ikinci yarısında buhar motorunun ve pamuklu işleme makinelerinin icadıyla başlar. Bu icatlar, çok iyi bilindiği gibi bir sanayi devrimine, tüm sivil toplumu değiştiren bir devrime yol açtı; o devrimin tarihsel önemi ancak anlaşılmaya başlanıyor. Sessiz geliştiği ölçüde daha da güçlü olan bu dönüşümün klasik toprağı İngiltere’dir ve o nedenle İngiltere, o devrimin esas ürünün, proletaryanın da klasik ülkesidir. Proletarya tüm ilişkileri içinde ve her yönüyle ancak İngiltere’de incelenabilir.”(Engels, 1997, s 45)

Yaşanan bütün tarihsel dönemler düşünüldüğünde Avrupa’da yaşananlar kapitalizmin geleceği için önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. Daha sonra bu durum “gelişme” ve “modernleşme” gibi kavramlarla tanımlanmıştır.Bu kavramlar beraberinde karşıtını da yaratmıştır. Bir gelişme hali beraberinde bir gelişememe halini bir modernleşme durumu beraberinde bir modernleşememe durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu süreçleri yaşamayanlar için kalkınma kavramı ortaya çıkmaktadır. Aslında kalkınma olarak tanımlanan gelişme ve modernleşme süreçlerini yaşamayanlara bu süreci yaşamaları için yapılan bir yöntem tarifidir.

2. Dünya savaşı sonrası gelişen süreç Kalkınma iktisadi kavramının şekillendiği süreç olarak incelenmeye değerdir. Savaş sonrası eskiden sömürge olan yeni bağımsızlığını kazanmış ülkeler ve “gelişme” kavramının tanımı içersinde olan Avrupa dışında kalmış ülkeler kalkınma politikalarının hedeflediği ülkeler olmuşlardır. Aslında ihtiyacı yaratan koşullar savaş sonrası dünya konjonktürü ve gelişen yeni koşullara uygun bir dünya kapitalizmi tablosudur.

Kalkınma kavramı gelişen kapitalizmin içerdiği ve dışında bıraktığı ülkelerle kurduğu ilişki açısından da değerlendirme konusudur. Burada kavram ortaya atılırken düşünülen çerçeve ile birlikte değerlendirilmelidir.

1.B) Kalkınma düşüncesinde farklı yaklaşımlar

Kalkınma düşüncesini değerlendirilirken meselenin çerçevesinin anlaşılması için önemli bir adım olarak kavramı tanımlama yoluna gitmiş bulunuyoruz. Yapılan tanımdan öteye kalkınma düşüncesinin ortaya çıktığı tarihsel koşulların anlaşılması da ayrı bir öneme sahiptir. Konjonktür üzerine yapılan değerlendirmeler sonrası kalkınma düşüncesinde ki farklı değerlendirmeler okunduğunda daha anlaşılır olacaktır.

2. Dünya savaşı sonra altın çağını yaşayan kalkınma düşüncesi, savaş sonrası kapitalizmin dünya çapında kendisini yeniden yapılandırma çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Başlangıçta ki parlak niteliğine karşın bir süre sonra çeşitli eleştirilerin hedefi haline gelen kalkınma düşüncesi 1970’ li yıllarla beraber daha fazla sorgulanır ve eleştirilir hale gelmiştir.

“Gelişme İktisadi’nın sağlığına yönelik olduğu sanılan ve hoşgörüyle karşılanan ilk değerlendirmeler topyekun hücumu dönüşünce,gelişme iktisatçıları ilk başta yüksek sesle ve etkili olarak , daha olumsuz uluslar arası siyasal ve ekonomik koşulların da etkisiyle giderek cılızlaşan bir savunma mekanizması geliştirmişler, ancak bilim dallarının onulmaz yaralar almasını engelleyememişlerdir. Canlılık, yerini, önce kurumsal

katkılarının azalmasına ve sonra tümüyle durmasına , daha sonra da Gelişme İktisadı'nın bir bilim dalı olarak bir çok batı ülkesinde ortadan kalkmasına bırakmıştır.”(Şenses,1996, s 93)

Kalkınma düşüncesinin temeli “gelişmiş” ülkeler dışında kalan ülkelerin gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşmaları için izleyecekleri yol ve yöntemdir. Kalkınma düşüncesinin ortaya çıktığı dönemde düşünceyi ortaya atan düşünürlerin en temel yaklaşımı “gelişme” sürecinin gerçekleşmemesinin nedeni olarak “azgelişmiş” ülkelerin iç dinamiklerini görmeleridir. Burada değerlendirme genişletilirse “azgelişmiş” ülkelerin yeterli sermaye birikimine sahip olamadığı, aynı zamanda nüfus artışlarının kalkınma sürecini olumsuz etkilediği, “azgelişmiş” ülke yöneticilerinin beceriksizliği v.b. yaklaşımlar gelişme sürecinin şimdiye kadar gerçekleşmemesinin nedeni olarak sıralanabilir. Bu nedenler sıralandıktan sonra yapılması gereken bu olumsuz etmenlere rağmen kalkınmanın gerçekleşmesi için gerekli olan sürecin işletilmesidir. Sürecin işlenmesi için önerilerde bulunurken ayrıştırıcı olan bir diğer noktada piyasaya müdahale açısından devletin rolünün ne olacağı meselesidir. Devletin piyasaya müdahale etmemesinin ve piyasanın kendi kendine yetebileceği kapitalizmin gelişim dinamikleriyle birlikte düşünüldüğünde kapitalizmin ortaya çıktığı günden bu güne savunula gelmiş bir yaklaşım olmuştur.

“ “Azgelişmişlik” sorunları gündeme gelince , önce bu ülkelerin neden azgelişmiş olarak kaldıkları sorusunun tartışılması kaçınılmazdı. Ama, kalkınma iktisadı “Neden kimileri zengin, kimileri de yoksul” sorusuna cevap vermekte yetersiz kaldı. Başlangıçta genel kabul gören Batı merkezli yaklaşım : “O Ülkeler yoksuldur, zira doğal çevreleri fakirdir.” Gibi bir kabulden hareket ediyordu. Oysa bugün yoksul ülkeler arasında Japonya'dan çok zengin doğal kaynağa sahip ülkeler var..(Başkaya,2004, s 49)

Kalkınma için izlenecek yol sermayenin önünde ki engellerin kaldırılması ve sermaye açısından kalkınma sürecini yaşayacak ülkenin tercih edilmesinin koşullarının yaratılmasıdır. Eğer bu süreçte bir olumsuzluk yaşanacaksa da bunun sorumlusu zaten yetersiz olan azgelişmiş ülkeler olacaktır. Sermayenin birikim süreçlerinin olanaklarının

yaratılması süreci beraberinde sermaye merkezli bir hassasiyeti yaratmıştır. Özellikle neo-liberal fikirlerin itibar kazanmaya başladığı 1990 sonrası ekonomi analizlerinde bunların izlerini çokça görmek mümkündür.

Değerlendirmeyi bu şekilde koyduğumuzda kalkınma sürecinde yaşanan bütün olumsuzlukların nedenlerini geliştirmekte olan ülkelerde aramak ve yapılan önermelerde de “azgelişmiş” ülkelerin içinde bulunduğu açmazlara çözüm üretme çabası kendini göstermektedir.

“Kalkınma iktisadının öncülerinden Ragnan Nurkse, ilk defa 1952 mayısında American Economic Review’da yayımlanan ünlü makalesinde: “Bir ülke fakir olduğu için fakirdir. Bu önerme basit ve önemsiz görünse de geri kalmış ülkelerde sermaye birikim sürecini gerek arz, gerekse talep yönünden etkileyen kısır döngüleri ifade edebilmektedir,” diyor.

Burada bir totoloji söz konusu ve yoksulluk kısır döngüsünün anlatmak istediği şudur: Bir ülke fakirse, fakirlikten kurtulamaz zira, bir kısır döngü, içine hapsolmuştur. Dolayısıyla fakirlik sürekli olarak kendi kendini yeniden üretmektedir. Ve bu akıl yürütme şu biçimi alıyor: Eğer bir ülkede gelir seviyesi çok düşükse, tasarruflar da düşüktür. Düşük tasarruf da düşük yatırım demektir.” (Başkaya, 2004, s 52)

Bu yaklaşımın takipçisi olan isimler için kalkınmanın kriteri olarak ne alınacağı konusunda ki görüşlerini okurken bile nasıl bir bakış açısı içersinde olduklarının ipuçlarını okuyabiliriz. Bu yaklaşımın takipçileri Ülke nüfusu açısından kişi başına sermaye stoku ne kadar yükselirse kalkınma sürecinin o kadar ilerlediği var sayımını referans olarak almaktadırlar. Bu sermaye stokunun kimler tarafından nasıl kullanıldığının bir önemi yoktur. Ülkenin gelir dağılımında ki adaletsizlik üzerine yapılacak değerlendirme kalkınma sürecinde ki olumsuz iç dinamikleri açıklama dışında bir anlam taşımamaktadır. Aslında Neo-liberal yaklaşım olarak görülen bu bakış açısının temellerinin klasik iktisadın ortaya çıktığı tarihsel dönemde görmek mümkündür.

“Ancak, “kalkınma nedir” sorusunu yanıtlarken , bütün bu söylediklerimiz doğru olmakla beraber , çok önemli bir noktayı da gözden uzak tutmamalıdır: Gerçekten , bir kısım iktisatçılara göre, kalkınma “ekonomik büyüme” ile eş anlamlıdır. Yani ulusal geliri yüksek , üretim hacmi fazla , zengin sanayileşmiş toplumlar kalkınmıştır. Buna göre, ulusal gelirdeki artışlar, üretimdeki artışlar, dış alımlarla dış satımlardaki artışlar,fabrika sayısında ki artışlar, hep kalkınmanın belirtileridir.(Tanili, 2004, s 294)

Kapitalizmin gelişim süreçlerinden bağımsız bir kalkınma süreci tanımlamak doğru olmayacaktır. Bu açıdan kapitalizmin gelişim dinamikleri açısından meseleye bakma bizler için daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır. Kapitalizmin ortaya çıktığı coğrafya olan Batı Avrupa’nın içinden geçtiği kapitalistleşme süreci diğer “azgelişmiş” olan ülkeler için izlenebilir bir süreç mi dir. Bu tartışmayı daha ileriki süreçlerde açmak üzere durdururken kapitalizm açısından yaşanan değişim sürecini görmeden yapılacak değerlendirmelerin eklektik olacağını düşünüyorum.

“Bununla birlikte, klasik teori sadece tam istihdam durumunda geçerliyse, bu teoriyi gönülsüz işsizliğin yarattığı sorunları çözmekte kullanmak boşunadır-böyle bir durum varsa bunu kim inkar edebilir? Klasik teorisyenler, Öklidyen olmayan bir dünyada, birbirlerine paralel olan doğruların kesiştiğini keşfederek, doğruları düz olmamakla suçlayan Öklidyen geometrisyenlere benzerler . Gerçekte, paralel doğrular aksiyomunu terk etmek ve Öklidyen olmayan bir geometri geliştirmekten başka çare yoktur.Günümüz iktisadı içinde benzer bir şey geliştirmek gerekmektedir.Klasik doktrinin ikinci önermesini terk etmeye ve tam anlamıyla gönülsüz işsizliğin mümkün olduğu bir sistem kurma ihtiyacımız vardır.(Keynes,2008, s 25)

Keynes yukarıda aktardığımız görüşlerini kaleme alırken temel aldığı dayanak alıntıdan da anlaşılacağı üzere tam istihdamın mümkün olmadığı teziydi. Bu temelde gelişen Keynesgil politikalar sosyal devletin geliştirilmesi ve emeğin haklarının korunması üzerine kendisini inşa etmiştir. Kitlesele üretimi esas alan Keynesgil

politikaları uygulandığı dönemde kendisine “refah toplumu” yaratma mantığı üzerinden ciddi meşruiyet kazandırmıştır. Tüketim merkezli bir ekonomi inşa eden Keynesgil politikaları 1970’li yılların başlarından itibaren kapitalist sistemin yaşadığı krizle birlikte sorgulanmaya başlamıştır. 1970’li yıllarda terk edilmeye başlanmıştır Keynesçi politikalar. Sermayenin ihtiyaçları açısından gerekli olmayan Keynesçi politikalar terk edilirken, Keynesçi döneme ait bütün kurumlar tasfiye edilme sürecine girmiştir. Burada sermayenin ihtiyaçları ve kapitalizmin içinde bulunduğu kriz koşulları böylesi adımlar atmaya zorunlu hale getirmiştir.

“Doğrudan sömürgeciliğin tasfiye sürecine girdiği 2. Dünya Savaşı sonrasında, az gelişmiş ülkelerin Batı modelini taklit edebileceğine dair genel bir kabul söz konusuydu. Doğrudan sömürgeciliğin tasfiyesiyle ve Batı modeline “uygun” ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla, bu ülkelerin kalkınıp Batı’nın zenginliğine ortak olabileceği düşüncesi egemendi... Batı’yı kestirmeden taklit etmenin başlıca aracı olarak da, devletin ekonomik sürece daha fazla müdahale etmesi, kalkınma sürecinde başat bir rol üstlenmesi gerektiği ileri sürülmekteydi. 1950’li ve 1960’lı yıllarda geliştirilen kalkınma teorileri ve kalkınmacı retorik, sanayileşmiş ülkeleri taklit etmenin mümkün ve arzulanır bir şey olduğu düşüncesine dayanıyordu.”(Başkaya,2004, s 9)

Artık Keynesçiliğin terk edilmesiyle beraber Neo-liberal politikaların uygulanması dönemine geçilmiştir. Ulusal anlamda devletlerin piyasalara müdahalesi engellenirken IMF ve Dünya Bankası üzerinden, Neo-liberal politikaların uygulama zeminleri yaratılmıştır. Burada yapılan eylemin kendisi sermayenin “az gelişmiş” ülkelere özgürce girebilmesini, burada ki Keynesçi dönemden kalma kurumları özelleştirmesini sağlamak, bir şekilde “az gelişmiş” ülke hükümetlerini bu sürece ortak ederek gelişmesi muhtemel tepkilerin önüne geçme anlayışını yaymıştır. Burada yapılmaya çalışılan kalkınmanın ancak piyasanın sınırları içerisinde Neo-liberal politikalarla birlikte başarılı olabileceği anlayıştır.

“Özelleştirme politikasının gerekçesi, çağdaş devletin mali ve yönetsel bakımdan çöküşünde bulunmuştur. Buna göre sorunun kaynağı kamusal

mekanizmalardır. Çözüm ise kamusal mekanizmaların tasfiye edilmesi ve piyasa mekanizmalarının yaygınlaştırılmasıdır. Bu yaklaşım sayesinde devlet ve kamusal mekanizmalara geniş bir saldırı kampanyası başlatılmıştır. Kamu mülkiyetinin ve kamu işletmeciliğinin kıt kaynakların hovardaca kullanımına yol açtığı, mülkiyet ve işletmede kamu tekellerinin diktatörlükler için iktisadi zemin oluşturduğu ya da özgürlük alanı olan toplumsal alanın özü gereği baskıcı olan devlet alanı tarafından ele geçirilmesini sağlayarak demokratikleşme sürecini kesintiye uğrattığı ileri sürülmüştür.”(Güler, 2005, s 15)

Bu yaklaşım dışında Kalkınma sürecinin gerçekleşmesi için devlet yönelimli ve korumacı kalkınma yaklaşımı da benimsenmiştir. Aslında öz itibarıyla aynı temel referansa sahip olan bu yaklaşım yine sermaye merkezli bir değerlendirmeye sahiptir. Ancak sermayenin hangi temellerden doğru böyle bir yönetime gireceği konusunda Neo-liberal iktisattan ayrılmaktadır. Burada kalkınma sürecini piyasanın rastlantısal eylemlerine bırakmak yerine bütün süreçleriyle devlet tarafından planlanması savunulmaktadır.

“1930-1939 döneminde iktisat politikaları bakımından iki belirleyici özellik vardır: Korumacılık ve devletçilik. İktisat politikalarının yöneldiği amaç ve elde edilen sonuçlar bakımından ise bu yılları bir ilk sanayileşme dönemi olarak nitelendirmek uygundur. Nihayet, 1930’lu yılların kapitalist dünya ekonomisi bakımından büyük buhran yılları olduğunu hatırlarsak , şimdi ele aldığımız dönemin tüm belirleyici unsurlarını vurgulamış oluruz. Kısacası bu yıllarda dünya ekonomisi büyük buhranın içinde sürüklenirken Türkiye ekonomisinin dışa kapanarak ve devlet eliyle bir milli sanayileşme denemesi içine girmiş olduğu söylenebilir. Ve bu denemenin, ana hatlarıyla, başarılı olduğunu göreceğiz.”(Boratav,2007,s 59)

Kalkınma düşüncesi açısından azgelişmiş ülkelerde ciddi bir pazar sorunu olduğunu belirten bu yaklaşım var olan yetersizliği devletin müdahalesi ile kapatma yönelimine girmektedir. Buradan öteye yapılması gereken pazarı genişleterek daha dengeli bir kalkınma süreci izlemek daha anlamlı olacaktır. Hirschman’a göre bu modelin başarı şansı yoktur. Neo-liberal yaklaşımın yaşadığı bütün sorunlar bu yaklaşım içinde geçerli olduğu için bu yöntemleri denemek her zaman sonuç üretmeyecektir. Piyasanın darlığı ve sermaye birikiminin azlığı “azgelişmiş” ülkelerde aynı anda birçok iş kolunda birden yatırım yapma olanaklarını tıkayacaktır. Hirschman bu görüşlerini Mrydal’ın görüşleriyle örtüştüren bir şekilde aşağı da ifade etmiştir.

“ . Mrydal’ın yoksul bölgenin(ya da ülkenin) daha da yoksullaşma olasılığı argümanı , büyük ölçüde söz konusu bölge ya da ülkenin nitelikli işgücünü ve başka kıt faktörlerini yitirme ve ayrıca el ürünleri ve sanayin yok olması olasılığına dayanıyordu. Mrydal’dan bağımsız olarak bende benzer fikirleri geliştirmiştım: Mrydal’ın “serpinti etkisi”(blackwash effect; giderek artan eşitsizliği yaratan faktörler) benim dilimde “kutuplaşma etkisi” olmuş, onun “yayılma etkisi” ne (refahın zengin bölgelerden yoksul bölgelere yayılmasına yol açan faktörlere) ben “damlama etkisi” adını vermiştim.(optimum terminoloji muhtemelen Mrydal’ın “yayılma” sı ile benim “kutuplaşma” etkisi terimini birleştirilerek sağlanabilir). İkimiz de, farklı vurgularla da olsa kutuplaşma etkisinin yayılma etkisinden güçlü olabileceği olasılığının ciddiye alınması gerektiğini savunuyorduk.” (Şenses, 1996, s 42)

Yapılan değerlendirmeler düşünüldüğünde farklıymış gibi görünen yaklaşımların birbirlerinden olan farkları biçimseldir. Kalkınma düşüncesini “azgelişmiş” ülkelerde nasıl uygulanacağına dair bir tartışma yürütülürken görünen yaygın görüş açısından Neo-liberal bakış açısına, korumacı bakış açısından yöntem kadar bir takım farklılık olsa da meselenin özüne dair bir farklılaşma bulunmamaktadır. Temel yaklaşım olarak iki eğiliminde kabul ettiği ön kabul kalkınma sürecini kapitalist sistemi dışlamayan bir süreçten doğru açıklamasıdır. Bu açıdan iki yaklaşımda farklı yöntemler önermekle birlikte özünde kapitalist sisteme dönük bir meşruiyet kazandırma çabası içersinde bulunmaktadırlar. Bu yönüyle iki yaklaşımı da aynı kulvardan doğru kalkınma arayışları olarak değerlendirmek abartı olmayacaktır.

1.C) Kalkınma düşüncesinde eleştirel bakış

Kalkınma düşüncesi, kapitalizmin içinde bulunduğu sermaye birikim süreciyle birlikte değerlendirildiğinde bu gün anlaşılmasa görünen bazı çelişkileri anlamak daha mümkün olacaktır. Yapılan değerlendirmelerin geneline ilişkin bir dizi ön kabulden yola çıkmak yerine kavramlara dair eleştirel bir sorgulama içinde olmak kalkınma düşüncesinin yaşadığı inişli çıkışlı gelişim düşünüldüğünde bir zorunluluk haline gelmiştir. 1950’li yılların iyimser tablosu içersinde böylesi bir değerlendirme yapıldığında akademik çevrelerde ciddi bir karşı koyuşla karşılaşacağı düşünülebilirdi. Ancak bu gün artık kalkınma düşüncesinin genel gelişimi düşünüldüğünde 1970’ler sonrası yaşanan başarısız tablo yapılan eleştirel değerlendirmelerin sayısında bir artış olmasına neden olmuştur.

“ İlerleme dediğimiz şeyin ne olduğu, ya da ne olarak gözüktüğü, bize ne yarar sağladığı yahut da sağladığı varsayıldı vb. konusunda tek başına eleştirel bir çözümleme yeterli değildir. Bunların gerçekleşmesi için bir araya getirilmesi gereken koşulların da hesaba katılmaları gerekir. Dünya ölçeğinde ortaya çıkan , özellikle de gelişmiş sanayi ülkelerinin , gerçekleşme koşullarını ellerinde tutukları büyük kaynak ve sermaye transferlerini dikkate almak gerekir.”(Partant,2005, s 27)

Burada sermaye merkezli bakış açısına göre bir “gelişmiş ülke” vardır birde “azgelişmiş ülke” vardır. Kalkınma düşüncesinin yapmaya çalıştığı da “azgelişmiş” ülkelerin “gelişmiş ülkeler” seviyesine gelmesi için yönlendirici olmaktır. Öncelikle bu bakış açısı kapitalizm içersinde bir arayışı temsil etmektedir bu yönüyle önerilen yol kapitalist sistemin meşruluğunu artıran bir içerikte taşımaktadır. Kapitalist sistem ortaya çıktığı dönemden bu güne kendi meşruiyetini artırmak için bir dizi önermede bulunarak iktisadi ve sosyal sistemi yönlendirme çabası içersinde olmuştur. Kalkınma üzerine yapılan tartışmalarda ise temel önerme kapitalizmin daha erken yaşandığı bir dönemde ortaya çıkan gelişme süreçleriyle birlikte gelişmiş ülkelerin bu gün aynı süreci yaşayan azgelişmiş ülkelere müdahale çabasıdır.

“(1)üretimde ve sermayede görülen yoğunlaşma öyle yüksek bir gelişme dercesine ulaşmıştır ki, ekonomik yaşamda kesin rol oynayan tekelleri yaratmıştır;(2)banka sermayesi sınai sermayeyle kaynaşmış, ve bu “mali-sermaye” temel üzerinde bir mali-oligarşi yaratılmıştır;(3)sermaye ihracı,meta ihracından ayrı olarak, özel bir önem kazanmıştır;(4)dünyayı aralarında bölüşen uluslar arası tekелci kapitalist birlikler kurulmuştur;(5) en büyük kapitalist güçlerce dünyanın toprak bakımından bölüşülmesi tamamlanmıştır. Emperyalizm,tekellerin ve mali-sermayenin egemenliğinin ortaya çıktığı,sermaye ihracının birinci planda önem kazandığı;dünyanın uluslar arası tröstler arasında paylaşılmasının başlamış olduğu ve dünyadaki bütün toprakların en büyük kapitalist ülkeler arasında bölüşülmesinin tamamlanmış bulunduğu bir gelişme aşamasına ulaşmış kapitalizmdir.”(Lenin, 1979, s 9)

Yukarıda genel karakteristik özelliklerini sıraladığımız “emperyalizm kapitalizmin en yüksek aşaması” dünyanın yer altı ve yerüstü kaynaklarının her geçen gün sayısı daha da artan çok sayıda çok uluslu şirket tarafından sömürülmesi demektir. Bu çevreden baktığımızda dünyayı yöneten ve yeryüzünde ki üretici güçlere büyük oranda sahip olan bu kapitalist şirketler kendi yararlarına olmayan hiçbir girişimi kabul etmemektedirler. Kalkınma sürecine de bu çerçeveden bakmak daha anlamlı olacaktır. Emperyalizm döneminde kapitalist sistemin değişen dinamikleri kalkınma sürecini doğrudan etkilemiştir. Kalkınma belirli dönemlerde emperyalizmin yayılcı politikalarının ve sömürücü varlığının gizlendiği bir paravan haline gelmiştir.

“... hem ileri hem de geri kalmış kapitalist ülkeler de ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi bakımından kaçınılmaz olarak koşulları yaratmak için çaba göstermek demek, kapitalizm ve emperyalizmin ekonomik ve siyasal düzeniyle sürekli çatışmaya girmek demektir. Bugün Birleşik Devletlerde olsun, kapitalist dünyanın kapitalist dünyanın başka kesimlerinde olsun , dünya çapında bir ekonomik gelişme sağlanması için öne sürülen egemen görüşler , kurulu toplumsal ve onun uluslar arası saltanatını ta köklerinden kundaklamaktadır. Egemen çevreler, dünya çapında bir ekonomik kalkınma

seferberliğine girmek isterken, kendi bindikleri dalı kesiyorlar ve tıpkı , kapitalist sistemin varlığını sürdürmesi açısından dizginlenmesi, kösteklenmesi ve mümkünse yenilgiye uğratılması gereken devrimci eylemler gibi, kendileri için tehlike oluyorlar.”(Baran, 1974, s 83)

Kalkınma düşüncesinin eleştirisi konusunda özellikle A.G. Frank ve Paul Baran ‘ın anlattığı çerçeve oldukça önemlidir. Temel dayanak olarak kapitalizmin eşitsiz gelişim ilişkisine dayandığını savunan görüş, kapitalizmde “gelişmiş” ülke ve “azgelişmiş” ülke arasında ki ilişkiyi merkez-çevre ilişkisi olarak değerlendirmektedir. Merkez ülkeler mamul ürün üretirken çevre ülkeler hammadde ve yarı mamul ürün üretmektedir. Bu açıdan merkez-çevre arasında ki ilişki asimetrik bir ilişkidir. Sürekli olarak merkezin lehine çevrenin aleyhine bir değişim ilişkisi kurulmaktadır. Sistemin mantığında eşitsiz ticari değişim ilişkisi ve bu durumun kolaylaştırmak amaçlı uygulanan merkez ülkelerin ihtiyaçlarından doğru düşünülmüş öneriler bulunmaktadır. Bir yönüyle de merkez ülkeler tarafından çevre ülkelere önerilen kalkınma reçetelerini böylesi bir anlamla değerlendirmek daha doğru olacaktır.

“Zenginle yoksul arasındaki uçurumun hızla derinleştiği ve hem yoksulların sayısının hem de yoksulluk derecelerinin arttığı bir dünya karşısında, Üçüncü Dünya’daki “gelişme-kalkınma” ve “modernleşme” teorileri yetersizliklerini ortaya serdiler. Bu teorilerin ve modellerin başarısızlığı, onların en tanınmış sözcüleri tarafından da açıkça teslim edildi.”(Frank,1983, s 134)

Kalkınma düşüncesine dair tartışmalar yürüten akademik çevre içersinde bu görüşleri savunanlar Bağımlılık okulu olarak adlandırılmaktadır. Türkiye’de kalkınma iktisadı yazınında da bu isim yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Kalkınma düşüncesi bu açıdan sermaye merkezli olarak 2. Dünya savaşı sonrası ortaya çıkan konjonktürde sermayenin ihtiyaçlarından doğru kapitalist sistem içersinde bir çıkış yolu arayışı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak burada “azgelişmiş” olarak adlandırılan ülkelerin neden bu durumda olduklarının ve “gelişmiş” ülke olarak görülen ülkelerin nasıl geliştiklerinin incelemesi

yapılmadan yapılacak değerlendirmelerdir. Meseleyi sadece “azgelişmiş” ülkenin içsel dinamikleriyle açıklama yoluna gider ki bu durumda yukarıda belirttiğimiz gibi kapitalist düzene ait olan derin içsel çelişkilerin üstünün örtülmesi anlamına gelecektir. Tamda bu noktada şunu belirtmek isterim ki, Kalkınma düşüncesine yapılan eleştiri çabasını şu şekilde değerlendirebilir. Kapitalizmin çarpık gelişiminin görülmesi, sermaye merkezli bakış açısının deşifresi ve sermaye merkezli olmayan kalkınma arayışları.

“ *“Böylece metropol ekonomik artığı uydudan çekerek kendi gelişmesi için kullandığından dolayı gelişmiş, uydu ise kendi artığını kullanmadığı için az gelişmiştir.”Böylece gelişme ve genişleme süreci aynı tarihsel sürecin ürünü olarak azgelişmişlik ve gelişmişliği yaratmıştır”(Frank,1975) Artığın merkeze aktarılması sadece metropol ile uydu arasında bir bağımlılık ilişkisi yaratmamıştır.”Metropol-uydu ilişkileri sadece emperyalizme ya da uluslar arası düzeye indirgenemez. Bu ilişkiler Latin Amerika’daki sömürgelerin ekonomik, siyasal ve toplumsal yaşamına da girer ve bu yapıyı kurar. ..Bundan başka , ulusal metropolün –ve bunun aracılığıyla dünya metropolünün –uyduları haline gelen taşra kentleri de çevrelerinde kendi yerel uydularının yer aldığı taşra merkezlerine dönüşürler”(Ercan, 2006, s 136)*

Burada kalkınma düşüncesinin hayata geçebilmesi için sermaye merkezli müdahale unsurları olarak merkez tarafından üretilmiş kurumların fonksiyonlarını da doğru değerlendirmek gerekmektedir. Merkez ülkeler kendi hâkimiyetlerini devam ettirebilmek için daha erken kapitalizmi yaşamının bütün olanaklarını kullanarak çevre ülkeler aleyhine bir takım hukuksal düzenlemeler yapma olanaklarını da yakalamışlardır. Artık yaşanan süreç çevre ülkenin bir bütün toplumsal formasyonunun kendi gelişim dinamikleri dışında merkezin müdahale araçlarından doğru gelişme olanaklarını da yaratmıştır.

Kalkınma Düşüncesine dair eleştirel bakışsın sahipleri içersinde Marksist analizi ayrı bir yere koymak gerekmektedir. Öncelikle kapitalizme ve kalkınma düşüncesi eleştirilerinde bir iç tutarlılık analizi yaparsak bu konuda tutarlı olan

yaklaşımlar genelde kendisini Marks'ın yöntemine dayandırmışlardır. Marks'ın eserlerinde “azgelişmiş” kavramı yer almamaktadır. Ancak kapitalizmin eleştirisi için yola çıkan her düşünürün yolu bir noktada Marks ile kesişmektedir. Burada Marks'ın kapitalizmin gelişim dinamiklerini, kapitalizmin işleyişi ve toplumsal ilerlemede sınıfların rolü üzerine yaptığı analizler onu özgün bir yere koymaktadır. Marks'ın eserlerinde yer alan Asya Tipi Üretim Tarzı aslında “azgelişmiş” ülkeler tartışmasını anımsatan bir analize sahiptir. Marks sonrası Marksist düşüncenin takipçileri açısından tartışma çok daha günceldir. “Azgelişmiş” kavramının kullanıldığı tarihsel döneme gelindiğinde artık mesele daha açık tartışılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta Marks'ın düşüncesinde her şeyi bulmaya çalışan arayışın bir süre sonra onun özgünlüğünü yok edip Marksist görüşlerinin en önemli dayanağı olan yaratıcılığı yok ettiğini belirtmek gerekmektedir.

“Marksizmde diyalektik yöntem kadar istismara maruz kalmış başka bir alan var mıdır? Bunu söylerken yalnızca Marksizm ve sosyalizm düşmanlarını değil, bu ikisine dostça yaklaşan düşünürleri, araştırmacıları da kastediyorum. Diyalektiği “zıtlıkların bir hokus pokusla uzlaştırılması” olarak tanımlayan Karl Popper değil, Marksistlik kisvesi taşıyan George Sorel'd,r.(Sorel,1950, 171)...Ne var ki Marx'ın diyalektik yöntemini sosyalist teoriye yapılmış en büyük katkı olarak telakki eden düşünürlerde olmuştur.”(Ollman, 2008, s 45)

Marks'ın yöntemini kavramayan biri için Marks birçok şeyi görememiş bir düşünür olabilir. Ama bu yaklaşımın sığ ve diyalektikten uzak olduğunu belirtmek abartı olmayacaktır. 19.y.y'da yaşamış Marks'ın 21.y.y'ın bütün toplumsal olaylarına bir cevap üretmesini beklemek aslında Marksizm yaratıcı analizine ve özgünlüğüne dönükte bir anlayamama durumunu içermektedir. Bu açıdan her şeyden önce Marks'ın yöntemi üzerine ayrıntılı bir inceleme yapmanın onun değerlendirmelerini anlama noktasında bizlere büyük olanaklar sunduğunu belirtmek isterim.

Kalkınma düşüncesinin ortaya çıktığı tarihsel kesitten sonra pratiği daha görünür oldukça, kavramın deşifresine dönük daha güçlü olanaklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Öncelikle gelişmiş ülkeler açısından “azgelişmiş” ülke döneminin olup

olmadığı önemli bir tartışma konusudur. Her şeyden önce bu gün Dünya Kapitalizmine yön veren ülkeler açısından bir “azgelişmişlik” evresi tartışması yapmak çokta mümkün değildir. Bu konuda Fikret Başkaya’nın önemli değerlendirmeleri bulunmaktadır.

“Azgelişmişlik , yeterli bir sanayinin bulunmayışıyla özdeş sayılıyordu.Bütün sorun, temel mallar(tarımsal ürünler ve madenler) üreten bir ekonomik yapıdan sanayi malları üreten bir yapıya ulaşmaktı. Öte yandan , sanayileşme de kalkınmayla özdeş sayılıyordu ve sanayileşmeye büyük önem vermenin gerekçesi burada yatıyordu. ...Kalkınma sanayileşmeyle , sanayileşme büyümeyle, büyüme de kişi başına GSMH artışıyla özdeş sayılıyordu. GSMH’nin niteliği (kompozisyonu) dikkate alınmıyordu. Büyümenin “trickle-down” etkisiyle genel yaşam standardını da yükselteceği ve meyvelerinden bütün kesimlerin yararlanacağı beklentisi vardı.”.(Başkaya,2005, s 100)

Kalkınma düşüncesi üzerine yürütülen tartışmalarda dikkat çekici olan bir nokta kavramın aslında hiçte masum olmadığıdır. Kalkınma düşüncesinin ortaya çıktığı tarihsel dönem açısından taşıdığı anlam bu gün için daha anlaşılır bir noktadadır. 2. Dünya Savaşı konjonktürün yarattığı düşünce aynı zamanda o dönem için kapitalist sistemin geleceği açısından da tarihsel bir işlevi yerine getirmiştir. Önemli sayıda sömürge ve yarı sömürge ülkenin değişen işlevleriyle birlikte kazanacakları yeni rollerine uygun bir pozisyonu ifade etmiştir. Burada meseleyi sınıfsal temelden incelemek daha anlamlı olacaktır. Kapitalizmin gelişim dinamikleri açısından ve dünya genelinde yaşanan gelişmeler açısından düşünüldüğünde yapılmaya çalışılanın azınlıkta olan bir sınıfının hâkimiyetine meşruiyet kazandırması olduğunu rahatlıkla görebiliriz.

“Son bir nokta olarak, tarihsel kapitalizmin -salgın hastalık tehlikelerinden (Mahşer’in dört atlısı) gelen zararlara ve ölüme, rastgele şiddete karşı- insan güvenliği marjında etkili bir genişleme getirdiği söylenir. Bu nokta da, mikro düzeyde (kentsel yaşamın yakın zamanlarda yeniden bulgularanan tehlikelerine karşın) yadsınamaz. Ama makro düzeyde, yalnızca

şimdiye ka-darkini düşünsek bile ve nükleer savaş gibi bir Demokles kılıcını saymasak bile, gerçekten doğru olmuş mudur?”(Wallerstein, 2006, s 84)

Kalkınma düşüncesinin altın döneminin sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan gerçekse “azgelişmiş” ülkeler açısından kalkınma politikalarının yeterli olumlu sonucu üretmediğidir. Burada meseleyi “azgelişmiş” ülke olarak adlandırılan ülkelerin içsel dinamikleriyle açıklamak yerine “gelişmiş” olarak adlandırılan ülkelerin onlarla kurduğu ilişkinin sonucu olarak “azgelişmiş” olarak görülen sürecinin sancılarının ortaya çıktığı gerçeği analiz edilmelidir. Kalkınma düşüncesinde tekrarlanan iyi niyet söylemlerinin aksine kapitalist dünya merkezleri asla çevre ülkelere dönük sağlıklı bir kalkınma politikasına sahip olmamıştır. Bu ülkelere dönük yapılan müdahalelerin sonuçları da sermaye merkezleri açısından olumlu olurken çevre ülkeler açısından oldukça olumsuz olmuştur.

Modernleşme, ilerleme ve gelişme gibi kavramların taşıdığı anlam aslında sermaye merkezli müdahaleleri meşrulaştırmadan öteye gidememektedir. Kalkınma düşüncesinde altı sıkça çizilen bir diğer nokta kalkınma sürecinin zorlu bir süreç olduğu ve refaha ulaşmak için katlanılması gereken zorlu sürecinin mümkün olduğunca kısaltılmasının zorunluluğudur. Kalkınma süreci olarak hedeflenen zaman dilimi içersinde yaşanacak zorlukların bütün toplumsal kesimler tarafından ortak bir şekilde paylaşılacağı algısının yaratılması kapitalizmin varlığı açısından da önemli bir meşruiyet olanağı sağlamaktadır. Burada sınıfsal temeli esas alan bakış açısı yerine meseleyi kalkınma sürecinin olumlu sonuçlarının bütün “azgelişmiş” ülke insanları için hayırlı olacağı ön kabulünden yola çıkılmaktadır.

Azgelişmiş ülkelerin durumları üzerine Terence J. Byres aşağı da yaptığı değerlendirme de kalkınmacı devletin bitişini ve neo-liberal politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte, neo-liberal politikaların azgelişmiş ülkelere yeni bir kalkınma paradigması olarak sunulması süreci net bir şekilde ifade etmektedir.

“1960’ların ortalarına gelindiğinde , AKÜ’lerin üzerine kriz bulutları çöküyordu hızla. Aşırı birikimden değil de yetersiz birikimden, yani üretim

araçlarının yetersizliğinden kaynaklanan bir brikim kriziydi bu. 1970'lerin başlarına gelindiğinde krize karşı tepki gösterilmeye başlanmıştı. ...Asya'da başlayan (Hindistan'da çok güçlü olan) bu yoğunlaşma, Afrika ve Latin Amerika kıtalarının tamamına yayıldı. "Kalkınmacı devlet" ömrünü tamamlamıştı, artık neoliberalizm devri başlıyordu."(Saad-Filho, 2008,s 148)

Kalkınma düşüncesi içersinde devletin rolü üzerine yürütülen tartışmalar konusunda da birkaç noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Her şeyden önce devletin sınıflar üstü ve bütün sınıflara eşit mesafeli bir kurum olarak görmek onu geçmişindeki tarihselliğinden koparacaktır. Böylesi bir değerlendirme ışığında devletin bağımsızlığı yanılısı beraberinde kalkınma sürecinin gelişimine dair devletten hiç de gerçeklemesi mümkün olmayan müdahaleleri bekleme gibi sonuçlar üretecektir. Bu yanılısının arka planına dair bir takım değerlendirmeler yaptığımızda gözümüze çarpan önemli bir gerçek devletin sınıfsal kimliğinin belirsizleşmesi beraberinde devletin yaptığı müdahalelere karşı kayıtsız kalma algısını yaratma riskini taşıdığıdır. Bu yönüyle devlete anlamı dışında bir anlam yükleme çabasının kapitalizmi meşrulaştırmaktan başka bir sonuca ulaşmadığını belirtmek gerekmektedir.

"Politikalar bağlamında ise, IMF, Dünya Bankası ve kalkınmış ülkelerin hükümetlerinden gelecek mali desteğin bağlı olduğu politik koşullarla ilgili kökten bir değişiklik yapılması gerekmektedir. Bu koşulların temelinde, "yanılış" olduğu söylenen bazı politikaların yanılış olmadığı ve "istisnasız herkese uyan" doğru politikalar olamayacağı bilgisi bulunmalıdır. İkinci olarak DTÖ kuralları ve diğer çok taraflı ticaret anlaşmaları , bebek sanayilerin desteklenmesine yönelik araçların (örneğin tarifler, teşvikler) aktif kullanımına imkan verecek şekilde yeniden yazılmalıdır."(Chang,2005, s 230)

Kalkınma düşüncesine dönük eleştirilerin otaklaştığı nokta kalkınma süreci olarak tanımlanan hedefin kapitalist sistemin içsel ihtiyaçlarından doğru ortaya çıktığı ve dünyayı yeniden şekillendirme çabasının ürünü olduğudur. Küreselleşme kavramı da aslında böylesi bir ihtiyaçtan doğru ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin evrensel olduğu ön

kabulünden doğru yola çıkan küreselleşme düşüncesi aynı zamanda kapitalizmin dünya çapında yayılma stratejisinin gizlendiği bir Truva atı işlevi görmeye başlamıştır. Türkiye özelinde yürütülen tartışmalar düşünüldüğünde genel olarak Kalkınma Düşüncesi ve özel olarak Türkiye’de kalkınma düşüncesi üzerine yürütülen tartışmalar paralellik taşımaktadır. IMF ve Dünya Bankası politikaları üzerine yapılacak tartışmalar Türkiye pratiğinde Kalkınma ya da “Kalkınamama” durumu üzerine bizlere kapsamlı değerlendirmeler yapma olanaklarını sunmaktadır.

“Azgelişmişlik kişi başına düşen hasılanın düzeyiyle değil, azgelişmiş ülkelerle gelişmelerinin erken bir aşamasında bulunan gelişmiş ülkelerin birbirine karıştırılmasına olanak vermeyen kimi kendine özgü yapısal özellikler tanınır. Bu özellikler şunlardır: 1) merkezden aktarılan fiyat sistemi içinde çevrede üretkenliklerin dağılımında aşırı eşitsizlikler: bu eşitsizlikler çevresel kuruluşların kendine özgü doğasından kaynaklanmakta ve çevrede gelir dağılımını geniş ölçü de belirlemektedir: 2) çevrede üretimin merkezin gereksinimlerine göre ayarlanmasından kaynaklanan ve iktisadi gelişmenin kazançlarının gelişme kutuplarından iktisadi gövdenin tümüne yayılmasını engelleyen çarpıklaşma: 3) uluslar arası uzmanlaşma biçimlerinde(merkezin çevreyi kendi gereksinmelerine göre biçimlendirmesine yarayan dünya ticaretinin yapıları) ve çevredeki büyümenin finansman yapılarının bağımlılığında (yabancı sermayenin birikim dinamiği) kendini gösteren merkezin iktisadi egemenliği.”(Amin,1991, s189)

Bu değerlendirmeleri yaparken nasıl Kalkınma düşüncesini geniş bir perspektifle ele aldysak aynı şekilde Türkiye’de yaşanan süreci de benzer bir perspektifle incelemek gerekmektedir. Tamda bu noktada Türkiye Kalkınma düşüncesinin gelişimi ve taşıdığı anlam üzerine bütünlüklü bir değerlendirme de bulunmak gerekmektedir. İdris Küçükömer bu yönlü bir tartışmada yararlanılacak en kapsamlı isimlerden biridir. Birçok açıdan özgün fikirlere sahip olan İdris Küçükömer, Türkiye özelinde yapılacak bir gelişme tartışmasında da önemli köşe taşlarından birini oluşturmaktadır. İdris Küçükömer ölümünden geçen 22 yıllık zamana rağmen halen

Türkiye iktisadi ve sosyal hayatına dair yürütölen tartışmalarda önemli bir referans kaynağını oluşturmaktadır. Bu açıdan yürüttüğüm araştırmanın bir diğör yönü de İdris Küçükömer'in fikirlerinin sağlıklı bir değörlendirmesini yaparak ona dair bu gün için yürütölen tartışmalarda fikir söylemektir.

Türkiye'de Kalkınma düşöncesi üzerine yürütölen tartışmalar açısından bir değörlendirme yapmak gerekirse, Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı sonrası çok partili siyasal hayatın gelişmesi ve kapitalist dünyanın yeni yükselen gücü olan ABD ile entegrasyon süreci açısından meseleyi değörlendirmek daha anlamlı olacaktır. Kalkınma düşöncesinin ortaya çıktığı dönem dünya çapında yaşanan gelişmeler aynı zamanda Türkiye'de yaşananlarla birleşince kapitalistleşme sürecinin etkileri açısından ülkenin içinde bulunduğı durumu anlama noktasında bize daha güçlü olanaklar sunmaktadır.

1.D) İdris Küçükömer döneminde kalkınma düşüncesi

İdris Küçükömer, 1925 yılında doğmuş bir aydındır Cumhuriyetin ilk yılları olan doğum tarihinin başlangıçta ki düşünsel gelişiminde ayrı bir anlamı vardır. Osmanlı imparatorluğunun yıkılması ve yıkılan imparatorluğunun külleri üzerinden yeniden yaşam bulanan Cumhuriyet'in koruma çabası bu dönemde dünyaya gelen aydın kesimde yaygın olan bir düşüncedir. Bu durumu Asaf Savaş Akat çok iyi özetlemektedir. İdris Küçükömer'in öğrencisi olan Akat onun geçirdiği düşünsel evrim üzerine de önemli belirlemelerde bulunmuştur.

“ İdris Küçükömer'in yaşam çizgisi bir kuşağı özetliyor.1920'lerin başından 1930'ların sonuna kadar geçen 20 yıllık sürede doğan bir kuşak .Cumhuriyet'in ilk çocukları. Çok önemli bir kuşak; bugün Türkiye'yi yöneten, 1960'dan bu yana siyasi yaşama damgasını vuran bir kuşak. Küçükömer'in yolu, ancak kendi neslinin diğer yönelimleri ile birlikte ele alınıncaya anlaşılabilir. D.Avcıoğlu, T.Güneş, Ç.Altan, M.Toker, T.Aydemir, K.Evren... Her biri ayrı yollara gittiler ama aynı potadan çıkmışlardı.”(Akat,1987, s 7)

İdris Küçükömer'de başlangıçta bu bakış açısından yola çıkarak düşünmüştü. Dönemin aydınlarının ortak özelliği Cumhuriyet'in başlattığı kalkınma sürecinin tamamlanması ve bu amaçla bir dizi mesele de daha radikal adımlar atılmasıydı. Totaliter bir bakış açısının ürünü olarak demokrasinin kötü bir şey olarak tanımlanması ve yetişen aydınlar arasında demokrasinin ülkenin muhasır medeniyetler seviyesine çıkmasının önünde engel olarak görülmesi yaygınlık kazanmıştı. Ülkenin içinde bulunduğu geri ekonomik durumdan çıkabilmesi için tek parti yönetiminde bir askeri diktatörlük kurulması ve bu sayede Batının gerisine düşen ülke ekonomisinin kısa bir sürede arada ki açığı farkını kapatabileceği fikri aydın çevrede çokça tartışılmaktaydı. Orduya ayrı bir rol verilerek ülkenin kalkınma sürecinde zinde güçler olarak değerlendirip mevcut işbirlikçi iktidarın zinde güçlerin vurucu güç olduğu bir askeri darbe ile alaşağı edilip özlem duyulan tek partili rejimin kurulması fikri dönemin aydın çevresinde hakim görüş haline gelmişti. Özellikle bu görüşlerin Marksizm adına savunulması ülkemiz açısından bu günkü Marksizm birikimi düşünüldüğünde oldukça yüzeysel ve yetersiz analizler olduğunu belirtmeden geçmemek gerekmektedir. Aslında savunan görüşlerin bir kısmı Marksizm

çerçevesinde değerlendirilemeyecek bir dönem başını Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi isimlerin çektiği Kadro hareketinin görüşlerinin 1970’li yılların başına uyarlanmış şeklidir. Bu açıdan arayış içinde olunan şey sosyalizm değil Arap Baas rejiminin Türkiye yorumu demek daha anlamlı olacaktır.

“ o günler heyecanlı günlerdi. Yön dergisinde Mümtaz Soysal, Doğan Avcıoğlu, Bahri Savcı gibi 1961 Anayasasını yapanlardan darbe fetvaları okur, Sosyalist Kültür Derneği toplantılarında Çetin Altan ve İdris Hoca’dan bu düzenin derhal değişeceğini dinleyip sonra da onları omuzlarımızda Cağaloğlu’da dolaştırırdık.Öyle aramızda bölünme filan da yoktu.<İlerici> sıfatına layık herkes aynı blokta bulunmuş, bir yıl önce seçimle gelen parlamentonun bir darbe ile bir an önce kapatılması ve Türkiye’nin arzulanan <ilerici> tek parti rejimi/askeri diktatörlük rejimine geçmesi için el birliği ile mücadele ediliyordu.”(Akat, 1987, s 9)

İdris Küçükömer’e başlangıçta bu cuntacı görüşlerin etkisi altında kalmıştır. Özellikle Albay Talat Aydemir ile birlikte darbe hazırlıkları içerisinde oldukları ancak bu hedeflerine ulaşmadan aralarında bir takım fikri ayrılıkların ortaya çıktığı önemli bir gerçektir. İdris Küçükömer başlangıçta savunduğu bu görüşlerinden daha sonra önemli bir dönüş yaparak savunulan bu görüşlere aykırı nitelikte fikirler savunmaya başlamıştır. O dönem için yine Asaf Savaş Akat önemli bir belirleme yaparak İdris Küçükömer’in cuntacı fikirleri savunduğu dönemde bile özgün bir duruşu olduğuna vurgu yapmıştır.

“cuntacılığı bile sevdirecek kadar temiz duyguların ve parlak fikirlerin adamı idi.. Bu içtenlik ,bilim adamlığı, cesaret ile birleşince , daha sonraki yıllarda ortaya sivil toplumun teorisyeni Küçükömer’i oluşturmuştu.”(Küçükömer, 1994 b, s 8)

Bu değerlendirmelerden bir süre sonra İdris Küçükömer kendisinin de içerisinde yer aldığı cunta taraftarı çizgiyle ciddi bir hesaplaşma içersine girmiştir. Ülkede kalkınma sürecinde izlenmesi gereken role dair daha farklı önermelerde bulunan

Küçükömer'in sivil toplum arayışları bu dönemde belirginleşmeye başlamıştır. İşçilerin, köylülerin ya da Kürtlerin hakları için mücadele etmenin gerekliliğine vurgu yaparken aynı zamanda bireyin hakları meselesi de İdris Küçükömer'in dikkatinde kaçmamaya başlamıştır. Bireyin devletle kurduğu ilişkiden yola çıkarak değerlendirmelerde bulunma süreci bir süre sonra Osmanlı devletinin tarihini de içine alan ciddi bir sivil toplum sorgulamasına dönüşmüştür. Bu noktadan sonra ok bir defa yaydan çıkmıştır dönüşü olmayan bir yola giren Küçükömer için geçmişte tanıdığı bütün aydın çevre içersinde bir ayırık otu haline geleceği sürecin başlangıcına gelinmiştir. Kenan Somer süreci değerlendirirken İdris Hoca'nın düşüncelerinin geçirdiği evrime dairde önemli değerlendirmeler de bulunmaktadır.

“Her şeyi başlatan bir vardır: kelimeler gibi , bir insanı sevmek gibi. İdris Küçükömer'in sivil toplum arayışları nereden başlıyordu? Kuşkusuz ,”Düzenin yabancılaştırılması'ndan denecek. Ama ben “Düzenin yabancılaştırılması” ile aynı dönemde yazılan ve kasım 1968'de Ant dergisinde yayımlanan “Tip'in programı değişmelidir” başlıklı bir yazıya da bu arayışların başında yer vermek istiyorum. İdris Küçükömer bu yazıda, “ Düzenin yabancılaştırılması'ndaki bütün temel tezlerini özetledi...”(Somer, 2000, s 38)

İdris Küçükömer'in sivil toplum arayışları onu başka bir noktaya götürmüştür. Bu değişimden sonra İdris Küçükömer'in eserlerinin genel kategorisini oluşturan farklı fikirleri şekillenmeye başlamıştır. Bu şekillenme süreci “Düzenin Yabancılaştırılması” adlı eserinde en belirgin şekilde netleşerek kendisini ifade etmiştir.

2.İdris Küçükömer’de Kalkınma düşüncesi

2.A) İdris Küçükömer’de Kalkınma düşüncesinin genel çizgileri

Türkiye’de Kalkınma düşüncesi üzerine analizler yapılırken eserlerinden yararlanılması gereken önemli isimlerden biri de İdris Küçükömer’dir. Yaşadığı dönem boyunca yazdıkları yüzünden birçok çevrenin tepkisini toplayan Küçükömer muhalif kimliğinin yanında dönemin muhalifleri arasında da farklı fikirleriyle özgün bir yer işgal etmektedir. Yazarın eserlerinde bahsettiği konuların birçoğu Türkiye’de ki entelektüel tartışmalar açısından yeni konulardır.

İdris Küçükömer, aslen Giresunlu olup çok küçük yaşta babasını kaybetmiştir. Bu yüzden eğitim hayatını ciddi maddi zorluklarla devam ettiren Küçükömer’in eğitim hayatı yatılı okullarda devam etmiştir. Üniversite eğitimini İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde bitiren İdris Küçükömer’in yazıları dönemin önemli dergilerinde yayınlanmaya başlamıştır. İdris Küçükömer’in savunduğu görüşleri nedeniyle her dönemde siyasi iktidarla gergin bir ilişkisi olmuştur. ANT ve YÖN dergilerinde yazıları yayınlanan Küçükömer özellikle Türkiye İşçi Partisi üyesi olmasıyla da döneminin birçok akademisyeninden ayrılır. Türkiye İşçi Partisi üyesi olan İdris Küçükömer partinin bilim kurulu üyeliği de yapmıştır. Bu açıdan savunduğu görüşleri itibarıyla TİP içerisinde de özgün bir çizgiyi temsil eden Küçükömer dönemin yaygın olan politik tutum alışlarından farklı arayışlarında ismi olmuştur. Levent Balkan, İdris Küçükömer’in düşüncelerinden dolayı yaşadığı ayrımcılığı onun bütün eserlerinin toplandığı kitabın 6. Cildinde çok güzel anlatmıştır.

“Bir düşünür için en büyük ceza , yok sayılmasıdır, bu ceza suç ile orantılıdır. O halde bu suçun unsurlarını ve işleniş biçimini tespit etmek zorunludur, zorunludur ama bunu yapmak zor ve uzun bir yargılamayı gerektirir. Oysa İdris Küçükömer bu yargılanma işlemlerinden geçmeden cezası verilmiş ve infaz edilmiştir. Yani bir yargısız infaz mağdurudur. Bu yazıda zor olan yargılanmaya girmemekle birlikte yargılanmanın kaçınılmaz olduğu görüşündedir.” (Küçükömer, 1994 a, s 59)

İdris Küçükömer, kalkınma düşüncesine dair önemli değerlendirmelere sahip olmuştur. Yazar için Kalkınma azgelişmiş ülkelerin gelişmesinin bir yolu olarak önemsenen bir mesele olmuştur. Ancak genel olarak Kalkınma düşüncesinin sahip olduğu genel eğilimin aksine İdris Küçükömer her zaman Kalkınma kavramının beraberinde gelir dağılımının adaletli olması gerektiğine de vurgu yapmıştır.

“ İstikrar, bu sağlanırsa ekonomi dengeye gelir. Ekonomi de denge, en basit tarifiyle, mevcut kaynaklardan kıymet alarak maksimum ürün kıymeti yani milli gelir sağlama halidir. Bu halde maliyet minimum olur. Dengeyi daha yüksek gerçek milli gelir seviyesinde sağlamak. Türkiye’de sık kullanılan ifade ile “dengeli kalkınmayı” gerçekleştirmek. Batının mücadele ile yüzyıllarda kazanıp kurumlaştırdığı ve şimdi kültürel ekonomi hayat standardının minimumunu garantileyen refah prensiplerinin uygulanması: aslında bu amaçları, netice olarak iktisat politikasının genel amacında, yani toplumun refahını artırmak şeklinde hülasa edebiliriz.”(Küçükömer, 1994 b, s14)

Bu açıdan İdris Küçükömer kalkınmanın gerçekleşme sürecine dair de bir takım önermelerde bulunarak sürecin dengeli ve istikrarlı bir şekilde ilerletilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Aynı zamanda Kalkınma sürecinin batıda olduğu gibi refah düzeyinde ki artışla sonuçlanması gerektiği konusuna dikkat çekmiştir. Aynı zamanda kalkınma sürecinin sonucunda oluşan ekonomik gelirden bütün toplumsal kesimlerin adil bir şekilde yararlanması gerektiğini savunmuştur.

“ Kalkınma bunu yıldan yıla artırma çabasıdır. Fakat bu artış kafi bir ölçü değildir, sosyal ve politik denge sağlamak için artan gelir adil bölüşülmelidir. Kalkınmanın tek yolu, yüksek nüfus artışı karşısında daha fazla yatırım yapmaktır. Yatırımın gerçek kaynağı da gerçek iç ve dış(yabancı kredi) tasarruftur. Şu halde, bu tasarrufu artıran yolları bulmak zorundayız. Diğer taraftan bölüşüm adil olması için, milli geliri bölüşen taraflardan yahut sınıflardan biri diğeri tarafından istismar edilmemelidir. Bu istismar imkânlarının kaldırılmasına bağlıdır. Bu kaldırmayı yapabilmek için de istismar edilen taraf davasını kamuoyunda ve gerekli politik kurumlarda bir baskı grubu olarak ortaya koyabilmelidir.”(Küçükömer, 1994 b, s 43)

İdris Küçükömer Kalkınmanın gerçekleşebilmesi için buna uygun koşullarının gerçekleşmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Uygun koşullarının gerçekleşmesi sürecinde değişim kavramına ayrı bir yer veren yazara göre toplumun bir bütünü etkileyen bir değişim olmadan bunun sağlanması mümkün değildir.

“ Şunu kabul ediniz ki, azgelişmiş bir memleketin kalkınması “Değişim” demektir. Fakat bu iktisatçıların, sosyologların, antropologların

kabul ettiği üzere bünye değişimidir: yoksa gelişmiş ekonomilerin kendiliğinden yürüyen büyümesi değil. Ekonomik sosyal bünye değişimi politik bünye değişimi yani politik kuvvetin yeniden bölüşümü, yani halk yararının emrine verilmesi anlamını taşır.(Küçükömer, 1994 b, s 51)

Yazar başlangıçta Kalkınma sürecinin gerçekleşmesi için “zinde güçlere” ayrı bir önem verirken 1960 sonrası süreçte “zinde güçlerin” yerini sivil toplum almıştır. Kalkınma sürecini gelişme bilmesi için sivil toplumun gelişmesi gerektiğine vurgu yapan yazılarıyla batılaşma fikrine dair farklı yaklaşımlarını ifade etmeye başlayan İdris Küçükömer’in görüşleri aynı zamanda bütünlüklü bir batılaşma süreci eleştirisi taşıması açısından da oldukça anlamlıdır.

İdris Küçükömer’in metinlerinde kapitalizme karşı eleştiren bir bakış açısını ve kapitalizmin eşitsiz meta değişim sürecinin yarattığı asimetrik ilişkiye dair bir tepkiyi görmek mümkündür. Bu açıdan İdris Küçükömer’in itirazları Bağımlılık Okulu olarak adlandırılan çevrenin yaptığı eleştirilerle örtüşmektedir. Yazar döneminin entelektüel çevrelerinde yaygın olan Batılaşmacı yaklaşımın aksine sürecin Batı Avrupa’da olduğunun aynı şekilde Türkiye’de yaşanmasının mümkün olmadığına dair ayrıntı değerlendirmeleri oldukça dikkat çekicidir. İdris Küçükömer, Batı Avrupa’da yaşanan süreci kendi tarihselliği içerisinde görürken bu dönemin diğer “azgelişmiş” ülkeler tarafından tekrarlanamayacağını vurgusu eserlerinde sıkça yapmaktadır.

Fikret Başkaya’da yaptığı değerlendirmelerle benzer bir analizden yola çıkarak Batı Avrupa’da yaşanan sürecin aynen tekrarlanmasının “azgelişmiş” ülkeler için

olumlu bir gelişmeye hizmet etmeyeceğine vurgu yapmıştır. Burada yapılan değerlendirmenin önemli bir noktası da batı Avrupa’da yaşanan sürecin aynen taklit edilmesinin kapitalizmin içinde bulunduğu emperyalizm aşamasında mümkün olmadığıdır. Meta ihracının yerini sermaye ihracının aldığı koşullarda “azgelişmiş” ülkelerin kendi koşullarında dış etkiden bağımsız bir kalkınma süreci inşa etmeleri pek mümkünmüş gibi görünmemektedir.

“ “Kalkınma” kavramı, 1940’larda ortaya atıldı. Kavram yeni olmakla birlikte , sömürgeciliğin başlangıcından beri geçerli zihniyeti ve benzer içerikleri çağrıştırıyordu. Kalkınmışlığın karşıtı kalkınmamışlıktı. Gelişmişler ve azgelişmişler vardı. Azgelişmişler de gelişmişler gibi olmalıydı...Aslında söz konusu olan dinsizin(paien) Hristiyanlaştırılması, vahşinin uygarlaştırılması, Batılı olmayanın Batılılaştırılması problem atiğinin yeni koşullardaki devamından başka bir şey değildi. Eskiden uygarlaşmak , batılaşmak isteyenler ve bunun olanaklılığına ve gerekliliğine inandırılmış olanlar, şimdilerde de kalkınacaklarına inandırılmış durumdadırlar.”(Başkaya, 2009, s 344)

İdris Küçükömer, Batı Avrupa’da yaşanan kalkınma süreçlerinin aynı şekilde tekrar edilmesi olarak kendini ifade eden kalkınma stratejilerini kabul etmemektedir. Yazara göre 19.y.y tarihsel olarak yaşanmış ve bir daha geri getirilemeyecek bir kategoridir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda kalkınma sürecinin yaşana bilmesi için üretimin tekniğini genişletilmesi ve pazarın alım gücünün artırılması gerekmektedir. Aynı zamanda kapitalist sistem içersinde gelişmiş kapitalist ülkelerin “azgelişmiş”

lkelerle kurduğu ekonomik ilişki her zaman gelişmiş ülkenin lehine “azgelişmiş” ülkenin aleyhine şekillenmektedir.

“ Azgelişmiş ülkelerin, önce ilkel madde kaynaklarına el atılacak, sonra tekelci kapitalizm paralelinde montaj ve ambalaj firmalarının kurulmasına razı olunacaktı. Sermaye bağımsız ciddi bir yatırıma gidemeyecekti. Yani dış bağlantısı olmayan önemli bir milli sermaye ya da burjuva sınıfı beliremeyecekti. Dünya koşulları, ne geçen yüzyılın rekabet koşullarıydı, hatta ne de İkinci Dünya Savaşı öncesinin, özellikle ne de 1920’lerin koşullarıydı. Tekelci metropol firmalarıyla tamamlanan, yani onlara rakip olmayan firmaların kurulmalarına müsaade edilirdi.”(Küçükömer, 2007, s104)

İdris Küçükömer, yaptığı değerlendirmelerin ışığında Türkiye Cumhuriyet’inin kuruluşundan itibaren kapitalist dünya ya borçlanarak yaşadığını belirtmiş ve bu şekilde kurulan ekonomik ilişkinin asla kalkınmanın gerçekleşmesi için uygun şartları yaratmayacağını belirtmiştir. Bu koşullar altında ülke de bir yerli burjuvazi oluşamamakta dolayısıyla burjuva sınıfının üstleneceği rolü devlet üstlenmektedir. Devletin işveren olduğu koşullarda yaşanan ekonomik ve iktisadi ilişkilerde devlet merkezli olmaktadır. Cumhuriyet kuruluşundan itibaren kapitalizmin gelişme koşullarının olmadığı ilişkiler üzerine şekillenen bir ekonomik yaşam içersinde var ola gelmiştir.

“ Zira, emperyalizm, siyasi bağımsızlığa dolaysız olarak saldırmadan bir geri kalmış ülkede iktisadi egemenliğini sürdürebilir. Emperyalizm, Batı tekellerinin sermaye ihracına, dış ticaret mekanizmasına ve çeşitli uluslar arası piyasa bağıntılarına dayanan bir sömürü ve iktisadi ilişkiler sistemidir. Geri kalmış bir ülke üzerinde dolaysız siyasi-askeri hakimiyetle bu sistemi sürdürmek mümkün olmuyorsa; emperyalizm biçimsel bağımsızlığa görünüşte saygı göstererek ilişkilerini yerli ortaklar ve işbirlikçilerle sürdürür; bu unsurların siyasi nüfuzu oranında da siyasi iktidara dolaylı olarak ortak olur. .”(Boratav, 1974, s 91)

Ülke de kapitalizmin gelişmesinin koşullarını sağlayacak iktisadi olanaklar yoktur, üretim teknolojisi çok geridir, Pazar talebi çok zayıftır, üretim verimliliği çok düşüktür v.b. bu koşullar altında bir kapitalist kalkınmadan bahsetmek hayalperestlik olacaktır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kalkınma hamlelerinin başarısızlığının nedeni İdris Küçükömer’e göre yukarıda sıraladığımız nedenlerdir.

“ Temel varsayımlar: İç ve dış piyasa genişliği yok; önceden tarım ve ticarete birikmiş yeterli sermaye stoğu yok; üretime uygulanacak teknik bilgi seviyesi son derece ilkel; nüfus artış oranı yüksek; doğal kaynaklar mevcut teknik olanaklar açısından fakir. Bütün bu temel varsayımlara göre ekonomide emeğin verimliliği son derece düşük kalacaktır.(Küçükömer, 2007, s150)

Demokrat Parti döneminde ise başlangıçta farklı bir yönelim içersine girilmiş ve uluslar arası sermaye ile uyumlu bir ilişki kurularak dış borçlanma yoluyla başlangıç için yeterli sermaye olanakları yaratılmaya çalışılmıştır. Gelişmelerin böyle yaşanmasının sebebi Demokrat Parti'nin kitle tabanı olarak üretici sınıflara dayanan bir parti olmasıdır. Bunun dışında yabancı sermayenin ülke içine çekilmesi için önemli kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Yapılmak istenen ülkenin yabancı sermaye yatırımları için cazip bir yer haline getirilmesidir.

“ Bu ilişkilerin reyle iktidara gelmesi, İslamcı-doğucu halk potansiyeli kullanılarak sağlanmıştır. Bürokrasinin rolü ikinci dereceye indirilmiştir. D.Parti iktidarında bunu özellikle gördük. Bu ilişkiler 27 Mayıs'a rağmen devam etti. 22 Şubat, 21 Mayıs hareketleri bu arada oldu. Şimdi, A.Partisi iktidarı, özellikle aynı sermaye ve büyük toprak sahibi çevreler adına yine doğucu-islamcı potansiyeli kullanarak sağlanmıştır.”(Küçükömer, 1994c, s 59)

O dönem için dünya konjonktürü düşünüldüğünde uluslar arası ortamda buna uygundur aslında, Truman doktrini ve daha sonra Marshall yardımı gibi projelerle kapitalist dünya açısından Türkiye'ye ve benzer durumda bulunan ülkelere dönük olarak bir içerme eylemi stratejisinin ürünüdür. Türkiye açısından 1954 yılına gelindiğinde bu gelişmeler dersine dönmeye başlamış başlangıçta olumlu gelişen kalkınma çabaları ülke ekonomisini daha büyük çapta bir buhranın içine sürüklemiştir. Bu ekonomik buhran koşullarında 27 Mayıs süreci yaşanmış ve yeni dönem için montaj sanayi oluşturmaya dönük bir çaba içersine girilmiştir.

“ Dünya harbinden sonra (kare konjonktürü hariç) sanayi ürünlerinin fiyatı ilkel maddelerin(madeni ve tarımsal) aleyhine artmıştır. Petrol, bakır, kalay gibi birkaç stratejik maden hariç tutulduğunda bu temayül istatistiklerde açıkça görülür. O halde sanayi ürünleri satan ülkeler, ilkel maddeler satan ülkelerle dış ticaretle zaman içinde daha karlı çıkmış bulunuyorlar. İktisat dilindeki deyimle “dış ticaret hadleri” ilkel maddeler satan ülkeler aleyhine değişmiştir. Yani, fakir ülke , sanayi ülkelerine ilkel maddeler satıp onlardan sanayi ürünleri alırsa bu mübadeleyi öncesine göre kayıpla yapacaktır.(Küçükömer, 1994 b, s 100)

O gün koşullarında içinde bulunan buhrandan çıkmak için yapılan bu hamleler aslında içinde bulunan krizi daha da derinleştirmiştir. Her şeyden önce ülke ekonomisi tamamen dışa bağımlı hale gelmiştir. Dış sermayeye bağımlı olan ekonomi montaj üzerine kurulduğu için her geçen gün bu bağımlılık ilişkisinden kurtulmaya yöneleceği yerde bağımlılığın perçinlendiği bir süreç yaşanmıştır. Ülkenin geçmiş dönemlerinden kalma ve kuruluş sürecinde çözülmeyen sorunları da krizi daha da derinleştirecektir. Tarımsal üretim ve tarım arazilerinin durumu buna örnektir. Kapitalizmin gelişmeye başlamasıyla birlikte uluslar arası sermayenin talebi toprak reformu olurken ülke konjonktürü buna uygun değildir. Aynı dönem için ülkenin izlemesi zorunlu olduğu tek kalkınma yolu olan montaj sanayinin geliştirilmesi ekonominin dışa bağımlılığını daha da perçinleyen bir gelişmeye neden olmuştur.

“ Öyleyse , tekelci eğilimli kapitalizme ortaya çıkmış kuvvet ilişkileri altında, bizim gibi ülkelere açık kalan sanayileşmenin ağırlığı

montaj sanayinde olacaktır. Alt yapı yatırımları ve tarım kesimi için yürütülen genel politika, endüstrileşme modeline, önce de değinildiği gibi artan gelirlerin giderek daha çok tahsis edileceği montaj sanayi modeli olarak kabul ettirmektedir. İkinci Dünya Harbi sonu koşulları altında bütün azgelişmiş ülkelere kabul ettirilen yoğunlaşma modelinin kaçınılmaz bir sonucudur da bu. (Küçükömer, 2007, s 133)

Aynı zamanda üretim sonrası süreç açısından montaj ürünlerinin piyasada yeterli alıcı bulup bulamayacağı, gerek ülke içinde gerekse ülke dışında başka ürünlerle rekabet edip edemeyeceği konularında da İdris Küçükömer'in önemli değerlendirmeleri bulunmaktadır. Montaj sanayinin gelişim süreci içerisinde yabancı sermayenin ülke içerisinde daha etkin bir hale geleceğini, dövizin ekonomi içerisinde daha yoğun bir işlev kazanacağını bunun sonucunda döviz kıtlığının kalkınma süreci açısından yaşanan sıkıntıların başka bir noktasını oluşturması da muhtemeldir. Montaj sanayinin bağımlı karakteri kredi, dış borç zorunluluğu, döviz ihtiyacı, hammaddenin pahalı olması ve üretim teknolojisinde ki bağımlılık gibi nedenlerle emperyalist merkezlere olan bağımlılık her geçen gün daha da artmaktadır.

“ Bu kümülatif eğilim , bizde son yıllarda döviz talebi üzerinde en büyük baskıya sebep olan özelliktir. Diğer ülkelerde de böyle olmuştur. Dördüncü olarak, şüphesiz montaj yabancı sermaye ortaklıklarının halinde düşünülünce, bunların ana parasının , faizinin ve özellikle kar transferlerinin de ödenmesi için gerekli dövizleri burada hatırlamak

gerekir. Bu sonuncu etki de döviz talebini artıracaktır.(Küçükömer, 2007, 134)

İdris Küçükömer yaptığı analizlerde sorunu Türkiye özgünlüğünde değerlendirmektedir ancak bu özgün değerlendirmeyi yaparken kapitalizmin genel gelişim yasalarının analizi ve bu yasaların Türkiye özgünlüğünde gelişen kapitalizm deneyimiyle olan ilişki üzerine ayrı bir vurgu yapmaktadır. Özellikle kapitalizmin eşitsiz gelişim koşullarının yaşanan süreç üzerine değerlendirmede bulunan İdris Küçükömer biraz ülkenin özgünlüğü meselesinde “Türkiye Kapitalizmi” arayışına girmiştir. Bu durum onu zaman zaman genel kapitalizm tartışması içinde değerlendirmeler hakkında özgünlük vurgusunu artırmaya yönelmiştir. Ulusal ölçekte kapitalist bir kalkınmanın mümkün olabileceği ön kabulünden yola çıkan İdris Küçükömer değerlendirmelerinde de bu analizi destekleyen önermelerde bulunmuştur.

“ Hemen ilave edeyim ki, ben yabancı sermayeye karşı değilim. Ancak, yabancı sermaye Birleşmiş Milletler’in salık verdiği gibi uzun dönemli ve düşük faizli olmak şartı ile; yani, bu gelişmemiş ekonominin zamanında ödeyebileceği nitelikte olmak şartıyla alınabilir. Bunun dışındaki sermaye , kapitalist metropollere bağlayıcı siyasi ve ekonomik tavizler verdirir. Öyleyse bu durumda olan yabancı sermayeyi ve yabancıları Mustafa Kemal’in yaptığı gibi defetmek gerekir..(Küçükömer, 1994 b, 204)

İdris Küçükömer'in tarafından yapılan değerlendirmelerde de kapitalizmin eşitsiz gelişiminin yarattığı çarpıklıklar göz önüne serilmektedirler. Gelişmiş ülkelerle "azgelişmiş" ülkeler arasında ki ekonomik ilişki de asimetrik bir ilişki bulunmaktadır. Bu asimetrik ilişki gelişmiş ülkenin lehine "azgelişmiş" ülkenin aleyhine yaşanan bir süreçtir. Bu açıdan "azgelişmiş" ülkelerin bu durumunun içersinden çıkamamalarının nedeni olarak gelişmiş ülkelerin onlarla kurduğu ekonomik ilişkiyi görmek İdris Küçükömer'in değerlendirmelerinde görülen diğer bir önemli noktadır. "Azgelişmiş" ülke ile hammadde ya da yarı mamul ürün üretirken gelişmiş ülke mamul ürün üretmektedir. Bu iki ülke arasında ki ticari ilişki bu açıdan "azgelişmiş" ülkenin gelişmiş ülke seviyesine çıkmasını engelleyici nitelikte kısıtlayıcı olabilmektedir. Aynı zamanda bu ticari ilişki "azgelişmiş" ülkede bulunan az miktar sermayeyi de gelişmiş ülkeye çekerek "azgelişmiş" ülkenin kendi imkânlarıyla gelişmesinin de önünü tıkamaktadır. Burada "azgelişmiş" ülkelerde ki yerli işbirlikçilerinde süreçte önemli bir rol aldıklarını belirten İdris Küçükömer bu açıdan yerli işbirlikçilerin kendi ekonomik kalkınma sürecini inşa etmektense yabancı sermayeyi ülkeye davet ederek yabancı sermayeye ülke kaynaklarını pazarlayarak aradan komisyon aldıkları bir ekonomik ilişki kurmaktadır.

" Kısaca,yönetici tam bürokrat bir grubun öncülüğü ile bütün subaylar ORDU YARDIMLAŞMA KURUMU yoluyla kapitalist sınıflar içine dönüştürülüyor ya da aktarılıyorlardı. Böylece,D.Parti döneminde, özel ellerde sermaye biriktiren , nisbi ve mutlak olarak fakirleşen subay grubunun durumu düzeltiliyor, D.P.'nin hatası artık tamir ediliyordu."(Küçükömer, 2007, s 115)

Bu koşullar altında ülke koşullarında kapitalizm 19.y.y Avrupa’sında olduğu gibi kendi dinamikleriyle gelişme olanaklarından yoksun kalmaktadır. Aynı zamanda ülke de var olan sermaye birikimi ne kadarsa o kadar yabancı sermaye tarafından yağmalanmaktadır bu yönüyle kapitalist gelişmenin belirli aşamalarını aşmanın mümkün olduğu bir sermaye birikim süreci yaşanmamaktadır. Bu açıdan İdris Küçükömer Kalkınmanın mümkün olduğunu savunmuş ancak bu kalkınmanın gerçekleşeceği toplumsal sistem olarak kapitalizm içersinde arayışları adres görmemiştir. Onun kalkınma anlayışına göre kapitalizm koşullarında değil sosyalizm koşullarında kalkınma “azgelişmiş” ülkeler için geçerli bir kalkınma modeli olabilir. Sosyalizm, emek verimliliğinin en yüksek olduğu, kalkınma sürecinin planlı bir şekilde yürütüldüğü, üretim araçlarına işçi sınıfının sahip olduğu bir ekonomik sistem olarak yabancı sermayenin sömürüsüne de kapalı olduğu ve üretim sürecinde kaosun en az olduğu bir toplum olarak “azgelişmiş” ülkeler için kalkınmanın en uygun şekilde gerçekleşebileceği bir sistemdir.

2.B) Türkiye’de Kalkınma sürecinde yaşanan sorunlar

İdris Küçükömer özellikle Osmanlı toplum yapısı hakkında değerlendirmeleri ve bu değerlendirmeleri bu güne taşırken yaptığı analizlerle Türkiye’de ki gelişme düşüncesi tartışmaları açısından oldukça özgün bir yer işgal etmektedir. İdris Küçükömer’in ifade ettiği görüşleri dönemi açısından oldukça tepki toplamıştır. Türkiye’de kalkınma sürecinin sağlıklı işleyememesi üzerine değerlendirmelerde bulunun yazar yaşanan kalkınamama durumuna dair yaptığı analizlerle batılaşma sürecine dair de kapsamlı bir eleştiri sunmaktadır. Öncelikle Küçükömer bütün değerlendirmelerini tarihsel bir arka planla birlikte ifade etmiştir. Bu yönüyle kalkınma sürecine dair eleştirilerini de anlamlı kılan sürecin işleyememesinin nedeni olarak gördüğü engellere dair kapsamlı bir tarihsel analiz yapmasıdır. Batılaşmayı düzenin yabancılaşması olarak gören Küçükömer aynı isimli kitabında bu süreçte yaşanan sıkıntılara dair de önemli ipuçları sunmaktadır.

“Baticılar , batının özellikle askeri,siyasi,hukuki,eğitim ve bazı kültür kurumlarını aktarma yoluna gitmişler, bu arada laikliği bir kurtuluş ilkesi olarak görmüşlerdir.Batı’nın tarihi bir gelişim ile vardığı ekonomik düzenin benzerini yaratma olanağı bulunmadığı için, batının ekonomik yapısına has, onun ortaya çıkardığı kurumları taklit etme yoluna girildi.” (Küçükömer, 2007, s 161)

Osmanlı döneminde yaşanan batılılaşma hareketi esasen batının kurumlarının aynen taklit edilmesi şeklinde geliştiği için önemli eksiklikleri kendi içinde taşımaktaydı. Buna her şeyden önce batılı anlamıyla bir sınıflar kompozisyonun olmadığı gerçeğinin altını çizmek gerekmektedir.Batılaşma süreci üretim sürecinin ve üretim ilişkilerinin dayattığı bir zorunluluk olarak değil devleti kurtarmayı kafaya koymuş olan Osmanlı padişahlarının ve devlet adamlarının çabası olarak şekillenmiştir. Bu açıdan sürece destek veren sınıf olarak bir burjuvaziden söz etmek mümkün değildir. İdris Küçükömer’e göre batılaşma süreci olarak tariflenen süreç emperyalizmin ülke içersine kültürel açıdan ithal edilmesi ve soncundan iktisadi

açıdan da ülke yaşamına hakim olması şeklinde gelişmiştir. Burada emperyalist güçlerin çıkarlarıyla Osmanlı devlet yöneticilerinin çıkarları çakışmıştır.

“işte bu batıcı grup, zaman zaman ele geçirdikleri iktidarda olsunlar, muhalefette olsunlar, batıdaki kategorik tarih gelişme modeline ters düşen bir yönde yürümek zorunluluğu içinde batılılaşmaya çalışmıştır. Batıcı akımın bu özelliklerini , batı açısından bakarak değerlendirdiğimizde , onda batının çıkarlarına aracı olmak durumuna bir akım niteliğini buluruz. Batı gelişmesi içinde sözde bir akımdır bu. Fakat Türkiye’ye has özellikleri , sebepleri elbette vardır. Osmanlı ve Türkiye tarihine has bir anlamda bürokrat olarak kabul edeceğimiz bu grup, üretim güçlerinin daha süratli gelişimini engellemiştir. Hatta bazı dönemlerde (özellikle Tanzimat’ta) açıkça , üretim güçlerinin azalmasına , hatta tasfiyesine dahi sebep olmuştur.”(Küçükömer, 2007, s 15)

Küçükömer’e göre Osmanlı’da batılama süreci başlangıçtan itibaren halk adına halka rağmen gerçekleşmiş bir süreçtir. Batılama çabasının temelinde de devlet kurtarma anlayışı vardır. Yenileşme hareketleri ülke içersinde ki sınıflarının genelinin desteğinden uzak bir şekilde devleti kurtarma mantığıyla işlediği için yönetici bürokratlar dışında ki kesimler için bir şey ifade etmemiştir. Her şeyden önce bir burjuva sınıfının olmaması yaşanan toplumsal değişmelerin üretici güçlerden bağımsız bir şekilde gelişmemesine neden olmuştur.

“... Gülhane Hattı Hümayunu’ndan bir yıl önce(1838’de), bir anlaşma imzalanmıştı. Bu, sanayi devrimini geliştirmekte olan İngiltere’ye Osmanlıların verdiği en ağır kapitülasyon imtiyazlarını kapsayan İngiliz-Osmanlı Ticaret Anlaşması idi. Anlaşma Mustafa Reşit Paşa’nın Baltalimanı’ndaki yalısında imzalanmıştı. Kanaatimce bu ticaret anlaşması , Gülhane Hattı Hümayunu’ndan , diğer adıyla Tazminat Fermanı’ndan daha önemlidir.(Küçükömer, 2007, s 58)

İdris Küçükömer’e göre devleti kurtarmak için yapılan batılama çabaları devleti kurtarmak bir yana devletin çöküşünü hızlandırmıştır. Yaşanan süreç emperyalizm

ve onunla işbirliği içersinde olan bürokratik kesimler arasında kurulan eşgüdümle birlikte kısa bir süre içersinde ülkede ne kadarsa o kadar var olan yerli sanayinin de çökmesi şeklinde kendini göstermiştir. 1838 İngiliz-Osmanlı Ticaret anlaşması bu ilişkilerin geldiği nokta açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Buradan sonra Osmanlı'nın sömürgeleştirilmesi süreci daha yoğun bir şekilde yaşanmaya başlamıştır. Osmanlı ülkesi bu anlaşma sonrasında Batı açısından bir iç pazar haline gelmiştir. Dış pazardan gelen yabancı ürünlere karşı her türlü gümrük kısıtlanmasının kaldırılması çok kısa bir sürede yerli üretimin çökmesine neden olmuştur. Bu noktadan sonra batılılaşma faaliyetleri batının kültürel yapısının taklit edilmesi ve bu şekilde gelişen süreç içersinde üretim sürecinde yer almayan devlet bürokrasisinin batı tarafından ülke yer altı ve yer üstü kaynaklarının yağmalanması sürecinde pay alması şeklinde kendini göstermiştir. Bu süreç içersinde gelişmeler yerli üreticilerin aleyhine ve yabancı sermayenin lehine öyle boyutlar kazanmıştır ki artık Osmanlı ülkesinde zaten cılız olan yerli üretimin tamamen ortadan kalkma süreci yaşanmıştır.

“İngiliz Ticaret anlaşması ile Yeddi Vahit sistemi kaldırılmıştır. Bu sistem devletin ekonomik hayatta sahip olduğu gelir sağlayan tekelci nitelikte kontrol haklarını kapsıyordu. İmparatorlukta herkes mal alıcısı ve satıcısı olamazdı. İşte bu haklar bütün yerli tekeli sistem,(yerliler için ağır bir takım kısıtlamalar olduğu halde), yabancı tacirler için kaldırıldı. Yabancılar % 5 gibi düşük gümrük resmi ödedikten sonra Osmanlı ülkelerine istediği malı getirip serbestçe satabilirlerdi. Hatta sadece dışarıdan getirdikleri malı değil, Osmanlı topraklarında üretilen her hangi bir yerli malı da bir yerden alıp diğer bir yerde serbestçe satabilirdi. Böyle bir liberalizm, sanıyorum, dünyada ilk defa uygulanıyordu. Çünkü, liberalizmin ilk şampiyonu, sanayi devrimini ilk kez yapmış İngiltere’de bile durum böyle değildi. (Küçükömer, 2007, s 59)

Bu açıdan Batılılaşma olarak yaşanan süreç belirli tarihsel koşulların dayattığı bir zorunluluk olarak değil belirli toplumsal kesimlerin çıkarları açısından ortaya çıkmış bir durum olarak yaşanmıştır. Batı değerlerinin aynen alınıp taklit edilmesi şeklinde gelişen süreç beraberinde geniş kitlelerin bu sürece yabancılaşması gibi bir sonuç getirmiştir. Bu açıdan geniş halk kitleleri düzene yabancılaşarak aslında kendilerine

uygun olmayan ve hayatlarına yabancı olan bir batılaşma sürecine direnç göstermişlerdir. Burada kapitalizmin gelişim dinamiklerinin merkez ülkelerinin yararına gelişmesi olarak yaşanan Batılaşma sürecinin gelişimi Anadolu halkı için adeta bir kabus halini almıştır. Bu açıdan ekonomik açıdan Batıya verilen tavizler ülkenin yoksulluğunu daha da artırırken beraberinde batının st yapı kurumlarının taklit edilmesi sürecine hız verilmiştir. Bu açıdan geniş halk kitleleri açısından yoksulluğun ve ülkede yaşanan gelir dağılımında ki adaletsizliğin sorumlusu olarak Batılaşmanın görülmesi artık batılaşma sürecine karşı olan yabacılaşma eğilimini perçinledi. Ülkenin ekonomik yapısını görmeden ve genel olarak batılılaşmanın olumlanması sürecinden yola çıkarak hareket etmek, ekonomik gelişmişlik düzeyini görmeden sadece kültürel alanda yaşanan değişikliklerle batılaşma sürecinin inşa edilmesinin ekonomik gelişmenin de önünü açacağını düşünmek halk kitlelerinde yaşanan ekonomik sıkıntılarının nedeni olarak batılaşma sürecini görme eylemini daha da güçlendirmiştir.

“İşte bu batıcı grup, zaman zaman ele geçirdikleri iktidarda olsunlar, muhalefette olsunlar, batıdaki kategorik tarihi gelişme modeline ters düşen bir yönde yürümek zorunluluğu içinde batılaşmaya çalışmışlardır. ...Türkiye’ye has özellikleri, sebepleri elbette vardır. Osmanlı ve Türkiye tarihine has bir anlamda bürokrat olarak kabul edeceğimiz bu grup, üretim güçlerinin daha sratlı gelişimini engellemiştir. Hatta bazı dönemlerde (zellikle Tanzimat’ta) açıkça, üretim güçlerinin azalmasına , hatta tasfiyesine daha sebep olmuştur.” (Küçükömer, 2007, s15)

Osmanlı devletinin 19. y.y içersinde yaşadığı gelişmeler ve yönetici kesimin ülkenin içinde bulunduğu açmazlardan çıkması için yaptığı öneriler düşünüldüğünde Batılaşmanın ülkenin geleceği için taşıdığı anlamı kavramak daha mümkün olacaktır. Batılaşma süreci içersinde Batı’nın hukuk kurumları, eğitim kurumları ve devlet kurumları taklit edilmeye başlanmıştır. Tazminat süreci olarak değerlendirilen dönemi tamda bu tarihsel kesit içersinde değerlendirmek anlamlı olacaktır. Bu dönemde aydınlar arasında saflaşmalar yaşanmaya başlamış bir grup aydın sürece dair eleştirel görüşlerini savunmuşlardır. Bu tarihsel kesitte padişah

olan Abdülhamit batılâşma sürecine dair karşı çıkışların sembolü haline gelmiştir. Mithat Paşa bu dönem açısında Osmanlı Devletinin ancak Batılâşma sürecini tamamlayarak kurtulabileceğine dair görüşlerini padişahın karşısında açıkça savunmaya başlamıştır. Bu dönemde liberal fikirlerde Osmanlı aydınları arasında taraftar bulmaya başlamıştır. Batılâşma fikrini savunana kesimler arasında bürokratik merkezi yapıyı savunanlarla ademi-i merkeziyetçi bir çizgiyi savunanlar arasında bir gruplaşma oluşmuştur. Burada yaşanan saflaşmanın ilkesel boyutta olmadığını belirtmek gerekmektedir. 1908 seçimlerinde yaşanan saflaşmalar daha açık bir şekilde kendini ifade etmeye başlamıştır. İttihat ve Terakki içersinde yaşanan bu saflaşmada çoğunluk eğilimi bürokratik merkeziyetçi bir yönelim içersinde olmuştur.

“ Gerçekten de İttihat ve Terakki Fırkası, tarihi batıcı bürokratik geleneği temsil edecekti. Hürriyet ve İtilaf ise daha çok yine tarihi yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden doğup gelen muhalefet cephesine dayanacaktı; temsil etmeyecek.

Bu muhalefet cephesi daima ülke halkının ekseriyetine dayanmıştır. Seçim fırsatı ortaya çıktığında halk cephesinden büyük ölçüde bu destek sağlanmıştır. Bu toplum bölünmesinin zincirleme gelişimini kurulmuş cemiyetler, fırkalar ve gruplar itibarıyla aşağı da tablo da gösterdik.”(Küçükömer, 2007, s 72)

Tablo 1: İdris Küçükömer’e göre sağ ve sol kavramlarının nasıl yer değiştirdiği

SOL YAN	SAĞ YAN
Yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen doğucu İslamcı halk cephesine dayanan:	Batıcı-laik bürokratik geleneği temsil eden
Jön Türklerin Prens Sabahattin kanadı	Jön Türklerin Terakki ve ittihat kanadı
Hürriyet ve İtilaf	İttihat ve Terakki(Önce cemiyet, sonra fırka
İKİNCİ GRUP (Birinci Büyük Millet Meclis’inde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nde)	BİRİNCİ GRUP (Birinci Büyük Millet Meclis’inde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nde)
TERAKKİ PERVER FIRKA	C.H.FIRKASI(PARTİSİ)
SERBEST FIRKA	C.H.FIRKASI(PARTİSİ)
DEMOKRAT PARTİ	C.H.P-M.B.K

	(Milli Birlik Komitesi)
ADALET PARTİSİ	C.H.P.(ORTANIN SOLU)
?	?

Kaynak: İdris Küçükömer, “ **Batılılaşma**” **Düzenin Yabancılaşması**, Ağustos 2007, S 52

İdris Küçükömer’e göre Birinci Büyük Millet Meclisi içersinde de durum değişmemiştir. Mustafa Kemal’in içinde bulunduğu birinci grup batılılaşmayı savunurken onun karşısında bulunan ikinci grup ağırlıklı İslamcı bir çizgiyi savunmaktadır. Bu durum Cumhuriyet tarihinin bundan sonra ki seyrinde de devam etmiştir. Terakki Perver Cumhuriyet Fıkrası, Serbest Fıkra, Demokrat Parti ve Adalet Partisi tarihsel dönemleri ve savundukları programlar anlamıyla farklılık taşıyıcılar da batılılaşma dönemine tepki olarak kitle desteği bulmuş örgütlenmelerdir. Bu açıdan batılılaşmayı savunan kesimler sağı temsil ederken batılılaşmaya karşı tepkiyi ifade eden yukarıda ki kesimler solu temsil etmektedir. Bu açıdan İdris Küçükömer’in değerlendirmelerinde sağ ve sol kavramları yer değiştirmiştir. Türkiye siyasal düşüncesi düşünüldüğünde CHP ve Demokrat Parti analizleri üzerinden somutlaşan görüşleriyle İdris Küçükömer oldukça farklı bir analizle sağ ve sol kavramlarını yeni bir içerikte tanımlamıştır. Yaptığı bu tanımlama birçok çevre tarafından ciddi tepki toplamıştır.

Murat Belge, İdris Küçükömer’in savunduğu görüşlerden ve içinde bulunduğu akademik ortam içersinde yılmadan düşüncelerini savunmasından kaynaklı onu bir “Ortaçağ dervişine” benzetmiştir. Burada bilimsel düşünce önünde ki her türlü engele karşı ısrarla fikirlerini savunan bilim sevdalısı bir derviş tasviri vardır:

*“ Yeni ve aykırı bir yorum getiren kişi, tezini çok zaman belirli bir şiddetle ortaya atma gereğini duyar. İdris Küçükömer’in **Düzenin Yabancılaşması** kitabında da belki de bu özellik vardır. Resmi tarihin “ilerici/gerici” , “sağ/sol” sınıflandırmalarını tamamen tersine çevirirken yadırganacağını herhalde biliyordu.*

...Basit bir “tersyüz” terimlerin değerlerini değiştirme, daha çok Kemal Tahir’de görülen bir özelliktir; bunda bir romancının şaşırtıcı olma içgüdüğü de rol oynayabilir. İdris Küçükömer ise bilim adamı ve ciddi bir

araştırmacıydı. Dolayısıyla , temel tezini formüle ettikten sonra, bu tezin hinterlandında bir hayli uzun sürececek bir yolculuğa çıktı.”(Küçükömer, 1994a, s 71)

İdris Küçükömer, meseleyi üretici güçlerinin gelişiminin hızlandırmak ve engel olmak değerlendirmeleri üzerinden analiz etmiştir. CHP’yi, bürokratik geleneğin bir devamcısı olarak gören yazar, üretim sürecinde yer alan asalak role vurgu yapmıştır. Bu açıdan CHP’nin batılaşma faaliyetlerine tepki duyan kesimlerin ekonomik olarak gelişmeye ve üretim sürecinde ki değişime daha açık olduğuna vurgu yapmıştır.

İdris Küçükömer, batılaşmaya karşı tepki duyan kesimleri Osmanlı döneminde var olan yeniçeri-esnaf- ulema ittifakına benzetmektedir. Bu açıdan Osmanlı döneminde olanla Cumhuriyet döneminde olan arasında bir paralellik kurmaktadır.

İdris Küçükömer’in yaptığı değerlendirmeler düşünüldüğünde yazarın batı karşıtı olduğu ona karşı sıkça dillendirilmiş bir suçlamadır. Aslında böylesi bir değerlendirme İdris Küçükömer’e yapılmış bir haksızlık olacaktır. Yazar batının bilimsel gelişmelerinin örnek alınmasına karşı değildir, onun yanlış bir yöntemle inşa edilen batılaşma sürecine karşı bir tepkiyi dile getirdiğini belirtmek gerekmektedir. İdris Küçükömer’in tamda bu nokta da kullandığı en ayrıştırıcı kavramlardan biri de sivil toplumdur. Çalışmamın daha ileriki bölümünde değerlendireceğim bu konuya burada girmeyeceğim. Ancak ülke de yaşanan kalkınamama durumunun nedeni olarak sivil toplumun var olmamasını gören yazar, bu yönüyle günümüzde bu kavramı sahiplenilen isimlerden yıllar önce bu kavramı kullanmış ve bu konuda bir analizde bulunmuştur.

“ Kitaptaki analizin sonuçları, tarihi olarak ikiye bölünebilir biçimde şartlandırılmış toplumumuzu , emperyalizmin bölme işlemlerine karşı bir uyarmaya yarayabilir ümidindeyim. Uyarma , bağımsızlık ve sosyalizm için stratejinin genel ilkelerini de ortaya koyabilir.Türkiye , kıtaların birleştiği; su yolları üzerindedir; onsuz olunmaya ve yerine ikamesi yapılamayan dünya petrollerinin bilinen kaynaklarının 2/3’ünün bulunduğu Orta Doğu’dadır.(Küçükömer, 2007, s 121)

Türkiye’de batılaşmanın mevcut olarak izlenen yöntemden başka bir yöntemle gelişmesi gerektiği İdris Küçükömer’in değerlendirmelerinde sıkça yer almaktadır. Başka bir yöntem olarak tanımlananın ne olduğu konusunda İdris Küçükömer oldukça nettir. Ona göre ülkenin içinde bulunduğu şartlar düşünüldüğünde kapitalizm koşullarında bu kalkınma mümkün değildir. Ancak sosyalizm koşullarında bir kalkınmanın mümkün olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu açıdan Batı Avrupa’da yaşananların taklit edilmesi olarak değil ülkenin koşullarına uygun bir kalkınma ancak sosyalizm koşullarında mümkün olacaktır. Bu açıdan modernleşmenin kapitalizm ile eşitlendiği süreçten farklı bir değerlendirme içeren İdris Küçükömer’in görüşleri modernleşme sürecine dair farklı bir arayışın ifade edilmesi olarak da düşünülebilir. Küçükömer’in değerlendirmelerinin içinde yer alan sosyalizm anlayışı ve modernleşmeye dair değerlendirmeleri batılaşma sürecine dair yaptığı önermelerle birlikte kapitalizmden çok fazla etkilenmiş bir semboller bütünü içermektedir. Kalkınma süreci olarak önerilen ve doğru batılaşma olarak dillendirilen yöntemlerin bazılarında savunulan önlemlerin bir kısmı kapitalizm içinden devşirilmiş kavramlardır. Vergiler, yabancı sermayeye dönük alınacak önlemler ve tarımsal üretime dönük önermeler buna oldukça manidar örneklerdir.

“Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu’nda var olan yönetici sınıf-halk yabancılaştırmasına (ki bu köklü bir yabancılaştırma) yeni bir boyut eklendi. “Eski Türkiye”de güzideler sınıfı, halka ait ne varsa bayağı, adi, amiyane görür, bundan dolayıdır ki halka “avam” adını verirdi. “Avam, hevamdan farksızdır” diyerek, halkı hayvanlar derecesine indirirdi. Kendi kendine “havas revanım” unvanını veren bu zümre, hiç avama kıymet verebilir mi?” (Başkaya, 2008, s 24)

İdris Küçükömer, Cumhuriyet döneminde yaşanan batılaşma sorunlarının temelini Osmanlı toplumsal yaşamına içkin değerlendirmelerinde çözümlemeye çalışmıştır. Osmanlı’da batılı anlamıyla bir kapitalizm gelişim dinamiklerinin oluşmamasının nedeni olarak toplumsal üretim tarzına ilişkin tartışmaları doğrudan gündemine almıştır.

“Tarih, Osmanlılarda 16. Yüzyıl ikinci yarısında ve 17. Yüzyılda neden sanki geriye doğru işlemiştir? Sorunun cevabını, imparatorluğun sanki geriye doğru işlemiştir? Sorunun cevabını , imparatorluğun üretim güçlerinin seviyesini ve bu güçlerin üretim ilişkileri içinde gelişme olanaklarının var olup olmadığını arayarak verebiliriz.”(Küçükömer, 2007, s 29)

Asya Tipi Üretim Tarzı olarak değerlendirilen ve toplumsal gelişim dinamikleri itibarıyla batılı anlamıyla toplumsal değişme yerine durağanlığın ön plana çıktığı bir dönem olarak tariflenen toplumsal ilişkiler bütünüyle ilgili ayrıntılı bir değerlendirme yapmak zorunluluktur.

“Öyleyse mülkiyet-asyatik,slavik, antik ve cermenik biçim altındaki mülkiyet- başlngıçta çalışan(üreten) (ya da kendi kendini yeniden –üreten) öznenin, kendi üretiminin ya da yeniden –üretiminin koşullarına , kendilerinin koşulları gibi davranmaları demektir. Dolayısıyla mülkiyet üretim koşullarına göre farklı biçimler alacaktır. Bizzat üretimin amacı, üreticiyi varlığının bu nesnel koşulları içersinde ve bu koşullarla birlikte yeniden-üretmektir.(Marx, 1997, s 36)

İdris Küçükömer, Osmanlı toplum yapısı itibarıyla batıda yaşanan kapitalistleşme sürecinin kendiliğinden bir süreçte aynı şekilde yaşanmadığından hareketle bir takım değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu değerlendirmelerin temelinde yer alan düşünüş sistemi batı toplumun işsel dinamikleriyle Osmanlı toplumunun işsel dinamikleri arasında ki farktır. Osmanlı toplumsal yapısı içersinde tarımsal üretimin gelişimi kapitalizmin ortaya çıkış dinamikleri açısından hazırlayıcı bir işlev görmemiştir.

“Emekçinin, üretim gücü olan reaya, imalat işçisi, lonca zanaatkarlarının, yaratılan üründen, genel olarak, asgari bir geçim seviyesinin üstünde gelir sağlamaları imkansızdı. Artan nüfus, tarımda azalan getiri (randıman) ve sonuç olarak gıda maddeleri fiyatlarının nisbi yüksekliği gibi varsayımlar bile bunu açıklamaya yeter. Kaldı ki, üretim va da mülkiyet ilişkileri bunda

esaslı sebep olacaktı. O halde, yaratılan üründen emekçilere giden asgari geçimlik dilimden üste kalan artık ürün, kimlere ve nasıl gitmekteydi? Ani emekçilerin karşısında bir sınıf var mıydı? (Küçükömer, 2007, s 34)

Tarımsal üretiminde kullanılan teknoloji çok geridir bu durum üretim sürecinde elde edilen artı ürünün miktarına yansımaktadır. Tarımsal üretim hızla artan nüfusun ihtiyaçlarına cevap veremezken devletin artan vergileri tarımsal üretimin terk edilip üretici reayanın çift bozan eylemlerine yönelmesine yol açmıştır. Emek verimliliğinin düşüklüğü, artan nüfusun ihtiyaçlarına cevap verebilmek ve şehir nüfusunu besleyebilmek kaygıları Osmanlı ekonomisini hızla içinden çıkılmaz bir buhrana sürüklemiştir

“Gerçekleyin, ne zaman fetihler duraklama yapsa , ya da siyasal bir karışıklık patlak verse , bu gibi olayların kolayca tehlikeli bir toplumsal bunalıma dönüştüğü görülmüştür. Üstelik, XV. Yüzyılın sonlarından başlayan ağır bir iktisadi bunalımın yarattığı para darlığının devlet maliyesini zor duruma düşürmesiyle, vergilerin ağırlaşması, devlet hizmetlerinin ve ehl-i gelirlerini artırma yollarını aramaları, köylü üzerinde dayanılması güç bir etki yaptığı için çiftçilik koşulları çok zora varmış, bu yüzden riayetin=çiftçi halkın köyünü terk etme eğilimi yeniden kabarmış bulunuyordu.”(Akdağ, 1999, s 317)

. Tamda bu tarihsel dönemde Osmanlı ekonomik hayatı için bir diğer yıkım ticaret yollarının değişmesi ve imparatorluğun fethettiği toprakların avantajlı konumunun kaybolmasıdır. Osmanlı toplum yapısı içinde üretim sürecinde yer alan emekçi sınıfların yaşam standartları oldukça düşüktür. Bu sınıfların üretim sürecinden aldığı pay oldukça düşük olmakta, ağırlık payı devlet kademelerine yerleşmiş ve üretim sürecinde hiçbir fonksiyonu olmayan bir sınıf almaktadır. Bu durum kapitalizmin gelişimi için gerekli olan sermaye birikiminin bu şekilde yok olmasına neden olmaktadır.

Osmanlı toplum yapısında özel mülkiyet çok sınırlıdır. Var olan sınırlı sayıda özel mülk işletme dışında ağırlıklı olarak işletim hakkı üzerinden devlete ait araziler birilerinin hizmetine verilmektedir. Arazilerin gelirleri üzerinden mükafat olarak

savaşta başarı göstermiş ya da devletin çeşitli kademelerinde görev yapmış bürokratlara verilen bu ayrıcalık esasen toprağın tasarrufunu sadece oranın gelirini almak şeklinde sınırlaya bilmektedir. Osmanlı devletine ait olan topraklar esasında padişahın malıdır ve padişah bu toprakları devlete yararlılıklarına göre yöneticilere dağıtmaktadır. Bu sisteme tımar sistemi denilmektedir. Esas olarak tımarların gelirlerine göre asker beslemekle görevli olan tımar sahipleri esas olarak askerleri beslemekte gelirin geri kalanını da kendi geliri için kullanmaktadır. Bu yönüyle bir sermaye birikimi ve üretim teknolojisinde değişimden söz etmek çok mümkün değildir. Reaya oğlu raiyet kavramı Osmanlı toplum yapısında ki köylülerin durumunu tanımlamak için durumu bütün açıklığı ile açıklayan önemli bir tanımlamadır. Üretim süreci sürecinden üretici sınıfların ez az payı alması, devlet görevlerine dağıtılan tımarlar ve bu tımar yöneticilerinin bir sınıf olmaması dolayısıyla padişaha karşı bir örgütlenmeye gidememeleri Osmanlı toplumunda batılı anlamıyla kapitalizmin gelişim dinamiklerinin var olmamasının nedenidir.

“Feodalitenin içine kapalı üniteleri bütün Avrupa açısından anarşik bir parçalanmayı gösterir. Avrupa’da feodal üretim ilişkileri, merkeziyetçi olmaya elvermeyecekti. Merkezi teokratik mutlak krallıklar, ancak burjuvaların tarihi arena da rol oynamasıyla , yani feodalite düzeninin bozulmaya başlamasıyla ortaya çıkabilecekti. İşte merkezi krallıkların ya da merkezi otoritenin bu yokluğudur ki, şehirlerin büyürken serflere, köylülere de melce olan ekonomik otonom şehirler haline gelmesine sebep olmuştur. Oysa Osmanlı üretim ilişkilerinin merkezi devleti bu gibi otonom tüccar şehirlerin ortaya çıkmasına engeldi. (Küçükömer, 2007, s 20)

Devletin kendisini savaş esaslarına göre yapılandırması ve bütün toprak yapısını da savaşa hazır bir orduyu merkezi hazineye en az ekonomik yüklerle yaşatma çabası üretim sürecinin önünde engelleyici bir diğer faktördür. Batı da Rönesans ve reform ile başlayan süreç aynı zamanda devletten bağımsız üretici güçlerin var olduğu konjonktürde daha da derinleşmiştir. Merkezi otoritenin oldukça zayıfladığı , kilise başta olmak üzere üst yapı kurumlarının göreceli özerkliği, kralların “eşitler arasında birinci” olması dolayısıyla parçalı siyasal yapı kapitalizmin ortaya çıkma dinamiklerini hazırlamıştır.

Osmanlı Devleti açısından imparatorluğun en şaşalı dönemlerinde görülmeye başlayan ekonomik sıkıntılar kırsal yaşamı zorlaştırmaya başlamıştır. Devlet vergileri artırarak ekonomik sorunlara çözüm arayışı içersine girmiştir ancak bu durumda kırdan kente göç şeklinde gelişen durumu hızlandırıcı bir etki yaratmıştır. Kırdan kente göç olarak gelişen süreç aynı zamanda bu nüfusu istihdam edecek bir erken kapitalist oluşumun var olmaması nedeniyle ciddi bir işsizlik sorununu beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda kentlerde artan nüfusun masraflarını karşılamak için ithalatı teşvik edici önlemler alınmaya başlanmış ve ihracatın önüne sınırlayıcı engeller getirilmiştir. Burada ki temel dert her şeyden önce imparatorluğun merkezlerini teşkil eden kentlerin nüfusunun artan ihtiyacını karşılayabilmektir. Burada aslında kentlerin ihtiyacı olarak değerlendirilen durum yönetici kesimin kendi ihtiyacı ve güvenliği kaygılarıdır.

Devlet kendisini fetih gelirleri üzerine kurduğu için yapılan askeri harcamaların artması ve imparatorluğun bir nevi doğal sınırlarına ulaşması sonucu olarak savaşlardan elde edilen fetih gelirleri de düşmeye başlamıştır. Ordunun artan maliyeti ve artık komşu olan devletlerin büyük milli krallıklar olması dönem açısından fetih politikalarının başarısızlığının nedenini oluşturmaktadır.

“Boş levendlerin “ehli örf” ün etrafında toplanmaları ve köy halkının üzerine musallat olmaları yüzünden başlayan Celali mücadelesinde, III.Murad’ın ümeraya karşı reayayı ve hatta suhteleri himaye eder bir politika tutması , halk ile “ehli örf” yahut memurlar arasındaki anlaşmazlığı halledecek yerde, büsbütün artırmış, bilhassa 1590’da çıkardığı bir adalet fermanı, köylülere, köylerine maiyyet ile gelen kim olursa olsun, karşı koyma hakkını vermiş olduğundan dolayı, birer “yiğitbaşı” idaresinde teşkilatlanan köy delikanlıları beylerin adamlarına hücum etmeye bile başlamışlardır.(Akdağ,1995, s 355)

Dışarıda yaşanan bu gelişmeler ülke yöneticilerini içeriye dönük ekonomik önemlere daha ağırlık vermelerine neden olmuştur. Alınan önlemler ise ülke ekonomisi açısından daha yıkıcı sonuçlar üretmiştir. Ülkede en önemli ekonomik güç olan reaya açısından Osmanlı toprakları her geçen gün yaşanması daha zor olan bir coğrafya haline gelmiştir. Osmanlı merkezi yönetiminin bu durumu gözetmek

yerine reayanın durumuna ilgisiz kalması ciddi huzursuzluklara neden olmaya başlamıştır. Bir süre sonra Celali İsyancıları olarak anılacak olarak büyük köylü ayaklanmasına dönüşecek olan bu sürecin kendisi Osmanlı'da kapitalizmin gelişme dinamikleri temelden dinamitlemiştir.

“İşte bu, aslında sonuç olan , batıda görülen ve bir programı teklif edilen köylü ayaklanmalarında farklı başkaldırma, tagallüp olayları, giderek kısmen sebep olmaya da dönüşmüştü. Ve Anadolu'da üretim biçimini değilse de mübadele olanaklarını olumsuz yönde etkileyebilirdi. İşte bu kitleleri, mevcut koşullar altında, üretim güçleri yeterince genişleyip massedemiyorsa, bunları kullanmanın asıl yolu olarak devlet kapısı kalmaktaydı. (Küçükömer, 2007, s 40)

Tımar sisteminde yaşanan bozulmalarda ülke ekonomisinde daha büyük çapta ağır tahribatlar yaratmaya devam etmiştir. Ülkede güçlü bir orduyu merkezi iktidara mümkün olan en az harcamayla savaşa hazır bir şekilde bulundurma olanağı sağlayan Tımar sisteminin sarsılması ve bunun yerine mültezim sisteminin getirilmesi ülke ekonomisi açısından sıkıntıları daha fazla artırıcı bir diğer faktör olmuştur. Devletin eski dönemden farklı olarak vergileri nakit olarak almaya çalışması devlet adına bu vergileri toplayacak bir sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sınıf devlete peşin olarak belirlenen vergi miktarını öderken halktan devlete ödediğinden daha fazlasını vergi olarak almaktaydı. Bu durum üretici kesimler üzerinde ki baskıyı daha da artırıcı bir faktör olmuştur. Devletin yarattığı bu sınıf içersinde ayan denilen feodal karakterli yerel güçler ön plana çıkmıştır. Bu gelişmelerin ışığında devletin otoritesi zayıflarken ayanların otoritesi artmaya başlamıştır.

Bütün bu gelişmeler Osmanlı toprakları üzerinden kapitalizmin gelişim dinamiklerini engelleyici bir tablo yaratmıştır. Kapitalizme geçişte temel olan burjuva sınıfı ve bunun üretim sürecinin niteliğini geliştirmesi için gerekli olan sermaye birikimi bir türlü gerçekleşmemiştir.

İdris Küçükömer'in Türkiye'de kapitalizmin gelişinin gerçekleşmemesinin önemli bir neden de Asya Tipi Üretim Tarzı bunun dayandığı toplumsal dinamiklerdir. İdris Küçükömer, Marks'ın eserlerinde yer alan ve doğu toplumun yapısının incelenmesine dayanan tezlerini kendisine referans edinmiştir. Buradan yola çıkarak

Osmanlı toplumunun feodal bir toplum olmadığını Asya Tipi bir üretim sürecinin yaşandığına vurgu yapmıştır.

“ O halde , Asyagil üretim biçiminde söz konusu kararlılık, sanki neolitik benzeri, kendi kendine yeterli yani tarım ve ona gerekli imalatın bir arada yapıldığı kapalı bir ekonomik yapıdan değil, politik düzenin üretim ilişkilerinden gelmektedir.

Değişik eğilimleri, devlet düzeni içinde geçer; karşıt ve yatay ilişkiler dışlanır ya da yansızlaştırılır(nötralize edilir): çapraz uyumsuz ilişkiler gelişip bütünleşme koşullarını bulamaz.Genel bir eğilim de , toprak üzerinde yaygın(evrensel) ve sürekli özel mülkiyet biçiminin koşullarının engellenmesidir.”(Küçükömer, 1994 c, s 31)

İdris Küçükömer, eserlerinde Osmanlı toplumsal yaşamında görülen Asya Tipi Üretim Tarzının toplumsal ve tarihsel analizini yapmıştır. Bu üretim tarzının Avrupa toplumsal yapısından farkına vurgu yapılan çalışmalarda özgün toplumsal yaşamın derinlemesine bir incelemesini bulmak mümkündür. Devletin merkezi gücüne dayanan üretim sistemi sürekli olarak bu hâkimiyet ilişkisi üretmektedir. Tarımsal üretime dayanan bu toplumsal üretim şekli önemli temel dayanak gücü olarak tarımsal üretim fazlasının büyük oranda devlet tarafından değerlendirilmesine dayanmaktadır. Devlet olarak tanımlanan Padişahla birlikte devlet yönetimini elinde bulunduran asker ve bürokrat ittifakıdır. İdris Küçükömer, devletin aslında askeri-bürokratik kesimin bu ittifakı ülke de kapitalizmin gelişim dinamiklerini engelleyici bir etkiye sahip olduğu, gerçeğinden yola çıkarak Asya Tipi Üretim Tarzı nedeniyle kapitalizmin Osmanlı toplumunda gelişemediği değerlendirmesinde bulunmaktadır. Burada sivil toplumun gelişimiyle ilgili de bir takım tartışmaları bulmak mümkündür. Osmanlı toplumu içersinde toplumun siyasetten uzak tutulduğuna vurgu yapan İdris Küçükömer bu durumu askeri-bürokratik kesimin engellemesi olarak değerlendirmektedir. Devletin varlığını devam ettirebilmesi için toplumda ideolojik bir hegomanya yaratması gerekmektedir. Osmanlı toplumsal yapısından şeriat böylesi bir işlev görmüştür. Bütün toplum yaşanan toplumsal üretim biçiminin ve üretim ilişkilerinin en doğru sistem olduğuna inanmıştır. Osmanlı toplumuna hakim olan İslami düşünce sistematığı devletin ideolojik meşruiyetini oluşturmaktadır. Devlete karşı oluşan tepkiler bile büyük oranda İslam dini

içersinden doğru gelişmektedir. Bu durum sivil toplum anlayışının gelişmesini engellemekte ve oluşan bütün toplumsal örgütlülüklerin içersinde güçlü bir devlet kontrolü yaratmaktadır.

“Tımar sahibi, köylülerin tasarrufuna bırakılmış toprak düzenine müdahale edemez. Köylü, ailelerine(Osmanlı reayası: Müslüman, Hristiyan) verilmiş sınırlı toprak içinde kapalı tarla sistemi ile serbest çalışır.... Böyle bir rotasyona, üretim sürecinden kopuk bir üretim ilişkisi ile geçmek herhalde olmazdı. Nitekim iktisat tarihçilerimiz, Asyagil üretim biçiminde (hiç değilse Osmanlı sisteminde) üçlü rotasyonun varlığından söz etmemektedirler! Osmanlı’da 18.y.y da malikane sistemi üretimden kopukluğu devam ettirdiği için işlemememiştir. Malikane sahipleri çiftçi olamadı genellikle.”(Küçükömer, 1994 c, s 50)

Osmanlı toplumunda tarımsal üretime bağlı bir toplum hayatı yaşanmıştır. Üretimin en temel birimi olarak toprak ve reaya ön plana çıkmaktadır. Üretimi gerçekleştiren asıl toplumsal kesim reaya olarak görülürken, toprak ve reaya padişahın malı olarak görülmektedir. Bu açıdan merkezi yapı padişahın otoritesini paylaşmaya dönük her türlü yaklaşımdan uzaktır. Batı toplumlarında gerçekleştiği şekliyle bir feodal toplumdan ve kralın yetkilerinin feodal senyörler tarafından kullanıldığı bir yapıdan söz etmek mümkün değildir. Bu açıdan batıda merkezi krallıklar kurulduğunda kapitalizmin gelişme dinamiklerine uygun bir üretim ilişkileri yaşanmaya başlanmıştır. Osmanlı merkezi yapısı asla milli bir nitelikte olamamıştır ve her dönemde İslami ideolojinin etkisinde şeriat merkezli bir merkezi otorite oluşturulmuştur. Burada temel tartışma Osmanlı toplumunun feodal toplum olup olmadığı tartışmasıdır.

Batı’da toprakların sahibi olan senyörlerdir ve onların bir veraset hakkı vardır. Bu yönüyle başka senyörlerin varlığı ve bunların hakları kralların yetkilerini sınırlamaktadır. Senyörler üretim sürecinde söz sahibidir ve bir takım yaptırım gücü bulunmaktadır. Toplumsal ilişkiler içersinde parlamentolar ortaya çıkmaya başlamış ve burjuvazi de bu meclisler içersinde iktidar mücadelesi içersinde yer almaya başlamıştır. Feodalizmin sırladığımız bu özellikle Osmanlı toplumunda var olan ilişkilere göre oldukça farklıdır.

Osmanlı toplumunda ise padişahla toprakların yönetimini üstlenen diğer yöneticiler arasında bir karşılıklı tanınmış haklar ve yeki çatışmasından bahsetmek mümkün

değildir. Padişahın otoritesi kesindir ve diğer yöneticiler ona hizmet etmekle yükümlüdür. Padişahın merkezi otoritesini zaafa uğratabacak her türlü eğilim acımasızca yok edilmiş ve daha sonrasında böylesi eğilimlerin ortaya çıkmasını engelleyici önlemler alınmıştır. Osmanlı ceza sistemi merkezi otoriteye bağlı olarak gelişmiştir. Bu açıdan merkezi otorite adına yöneticiler ancak uygulayıcı olabilmektedir. Osmanlı devletinin kuruluşundan itibaren merkezi otoritenin hâkimiyeti esastır. Osmanlı toplumunda batı toplumunda oluşanlara benzer kurumlar asla oluşmamıştır. Merkezi otoritenin yetkisini sınırlayıcı her türlü sivil toplum oluşumu Osmanlı toplumunda asla var olmamıştır. Var olan sınırlı kurumlarda merkezi iktidara bağlı kurumlardır.

Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde değişik zamanlarda ayanlar ve toprak ağaları ortaya çıkmıştır. Özellikle merkezi otoritesini zaafa uğradığı zamanlarda ortaya çıkan bu ayanlar ve toprak ağaları asla batıda ki gibi bir yönelime girmemişlerdir. Ayrıca bunların merkezi otoriteye dönük bir iktidar talebi içine girme eğilimi içerisinde olmaları bile onların yok edilme sebebi olmuştur.

İdris Küçükömer, Osmanlı toplum yapısında yaşanan sürecin asla feodalizm olmadığı konusunda ısrarcıdır. Bu açıdan Asya Tipi Üretim Tarzı olarak tanımladığı Osmanlı toplum yapısının özgün gelişimine sürekli olarak vurgu yapmıştır. Merkezi otoritenin sonsuz kudretinin, batı da yaşanana benzer bir toplumsal süreç yaşamasının önünde büyük engel oluşturduğundan yola çıkan İdris Küçükömer kapitalizmin gelişme dinamiklerinin ortaya çıkamamasını da Asya Tipi Üretim Tarzı ile açıklamıştır. Batı da yaşanan gelişmelerde ciddi bir rol üstlenmiş olan sivil toplumun Osmanlı toplumun da gelişmemesinin nedeni olarak ta merkezi otoritenin gücü ve yarattığı ideolojik hegomanya olarak değerlendiren İdris Küçükömer, kendi yaşadığı tarihsel döneme ilişkin yapacağı değerlendirmelerde de sivil toplum vurgusu yine ön plandadır.

2.C) İdris Küçükömer'in metinlerinde Sivil Toplum tartışması

Sivil toplum tartışmaları ülkemiz açısından oldukça eski bir geçmişe sahip değildir. Özellikle 1980 sonrası tartışmalar ülkenin içinde bulunduğu siyasal atmosferle birlikte daha dikkat çekici bir olgu olarak Sivil Toplum kavramı entelektüel çevrelerde ilgi toplamaya başlamıştır.

“Sivil Toplum, toplumda var olan insanların ihtiyaçlarının belirlenme ve karşılanmasına ilişkilerle oluşmuştur. Bu alanın otonomi kazanmasının belirginleşmesi belli bir toplum türünün tarihi kategorisini oluşturmuştur. Buna piyasa toplumu da denebilir. Daha çok sözleşmeye dayalıdır. Politik toplum, toplumun bekası için iç ve dış konularda kamusal karar süreci içinde kararları alan ve kontrol edenlerce oluşturulur.” (Küçükömer, 1994 d, s 185)

İdris Küçükömer, bu tartışmalar ortaya çıkmadan daha erken bir tarihte Sivil Toplum tartışmalarını gündemine almıştır. Özellikle Osmanlı ve daha sonra Türkiye toplumundan Sivil toplumun gelişmemesi İdris Küçükömer tarafından önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Sivil Toplum olarak tanımlanan en genel anlamıyla örgütlü toplumdur. Burada kendi ihtiyaçlarını giderebilen, haklarını arayabilen ve devletten bağımsız olarak örgütlenmek gibi temel noktaları dikkate almak gerekmektedir. İdris Küçükömer halkın siyasete dahil olması için Sivil Toplumun gelişmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu açıdan batı toplumlarının gelişmesinin nedeni olarak Sivil Toplum anlayışının çok gelişmiş olması olarak görmüştür. Halkın devlet yönetimine katılmasının sadece temsili demokrasi de ki seçim olarak değil aynı zamanda karar alma süreçlerine katılım olarak gören İdris Küçükömer üretim sürecinin asıl gücü olan emekçilerin karar mekanizmalarında söz sahibi olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Sivil Toplum İdris Küçükömer için her anlamıyla ileri bir toplum anlamına gelmektedir.

“Devletin politik, hukuki, ideolojik, bağlayıcı, bütünleştirici(chesive) üst yapısı , üretim biçimlerinde ki farkı, farklı geleneklerden egemen sınıfların yararlanış biçimine bağlı olacaktır. Söz konusu bütünleşmenin , düzenin sağlanmasıyla farklı sınıfların bir arada olabilirliği(compatibility) çelişkileri(engelleri) kontrol ederek yerine getirebilir.” (Küçükömer, 1994 d, s 41)

İdris Küçükömer, batı da sivil toplumun çok erken dönemlerde ortaya çıktığına vurgu yaparken, asıl sivil toplumun burjuvazinin tarih sahnesine çıkması ile birlikte geliştiğinin altını çizmektedir. Bu açıdan kapitalizmin gelişmesiyle birlikte sivil toplum anlayışı güçlü bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Doğa-İnsan, insan-insan ve insan-doğa ilişkisi kapitalizmin gelişimiyle birlikte yeniden tanımlanmıştır. Tanrısal iradenin yerini akıl almıştır. Akıl modernleşmenin ve batı toplumunun temel dayanağıdır. İnsanın gelişimi açısından Rönesans, reform ve sanayi devrimi ile gelişen süreç bilim dünyasında yaşanan önemli buluşlar doğa-insan ilişkisinde önemli değişiklikler yaratmıştır. İnsanın doğa üzerinde ki hâkimiyeti artarken, dinin toplumsal yaşamda ki iktidarı yıkılmıştır ve bilimsel düşünce gelişme olanağı bulmaya başlamıştır. Bu açıdan sivil toplumun gelişmesi kapitalizmin gelişmesiyle birlikte asıl niteliğine kavuşmuştur ancak daha öncesinde kapitalizmin feodalizme karşı ekonomik zaferini ilan ettiği değişim süreci Fransız Devrimi ile siyasal iktidarın burjuvazi tarafından alınmasından çok önce gerçekleşmiştir. Bu açıdan batı da çok eski tarihsel dönemlerden itibaren güçlü bir Sivil Toplum anlayışı gelişmiştir. Bireyler değişik tarihsel dönemlerde karar alma süreçlerine bir şekilde katılacak araçlara ulaşabilmiştir. Doğu toplumunda bu gelişmeler çok daha sonra ve tepeden inme bir şekilde gerçekleşmiştir.

İdris Küçükömer, batıda ki sivil toplum tartışmalarını köken olarak Roma imparatorluğuna kadar dayandırmaktadır. Ancak sivil toplumun günümüz anlamıyla kullanıldığı anlama bürünme süreci esasen burjuvazinin tarih sahnesinde belirgin bir güç olarak yer almasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Ekonomik olarak güçlenen bir sınıf olarak burjuvazi siyasal alanda da kendi iktidarını güçlendirmek için sivil toplum gelişmesine ayrı bir önem vermiştir. Bu açıdan sivil toplumun gelişim süreci kapitalizmin gelişimiyle eş değer bir süreçtir. Tam bu noktada batı toplumunun tarihsel olarak gelişim olanaklarına sahip olmasının nedeni olarak yine bu toplumun iç dinamikleri olarak görülmelidir. Doğu toplumunda ise bu iç dinamikler çalışmamızın bütününde açıklamaya çalıştığımız bir dizi nedenden dolayı bu şekilde işlememiştir. Batı toplumunda birey çok eski tarihsel dönemlerden itibaren karar alma süreçlerinde etkin bir şekilde yer almış ve temsil olanağı bulmuştur. Doğu toplumlarında ise bu süreç çok daha geç bir dönemde ve gelişen batı kurumlarının taklit edilmesi şeklinde gelişmiştir. Batıda yer alan iktidarın değişik sınıf, bürokrasi ve dini otorite arasında paylaşılma süreci doğu toplumlarında yaşanmamıştır. Bir bütün olarak hükümdarın

hâkimiyeti ve onun hâkimiyeti önünde oluşabilecek her türlü engellin ortadan kaldırılması şeklinde gelişen doğu siyasal hayatı beraberinde batıda ki süreçlere benzer bir değişim süreci yaşama dinamiklerini de engellemiştir. Bu durum bütün toplumsal yaşamı etkilemiştir ve toplumsal yaşamın gelişme dinamikleri üzerinde derin izler bırakmıştır.

2.D) Kalkınma sürecinde bütçe, vergilendirme ve gelir dağılımı

İdris Küçükömer, dönemi içerisinde yürüttüğü tartışmaların ekonomi ile ilişkisini kurmaya ayrı bir önem vermiştir. Ülkede yaşanan bir takım gelişmelerin ekonomik hayatta yaşanan gelişmelerle nasıl yakından ilişkili olduğu konusunda ufuk açıcı tartışmalar yürütmüştür. Türkiye’de 1960’li yıllardan başlayarak ortaya çıkmaya başlayan toplumsal olayların ekonomik alanda yaşanan gelişmelerden kaynaklandığını dair değerlendirmeleri o günün gerçekliğine ışık tutmaktadır. O günkü yürüyen tartışmalarda ülkede yaşanan siyasal gelişmeleri ve toplumsal olayları ekonomik alanda yaşanan gelişmelerden kaynaklı değerlendirmesi İdris Küçükömer’i döneminde ki birçok bilim insanından ayırmaktadır.

“Türkiye düünden bu yana devamlı olarak değişmektedir.Türkiye’de ve dünyanın her yanında az çok gelişen üretim güçlerine baktığımızda üretim güçlerinin ülkemizde gerçekten geliştiğini görürüz ve bu gelişmeden dolayıdır ki, “Anarşi” diye sıfatlandırılan hareketler ortaya çıkmaktadır.”(Küçükömer, 1994e, s30)

İdris Küçükömer, ekonominin belirleyici rolüne vurgu yaparken aynı zamanda gelişen ekonominin kimlerin çıkarlarına olduğunun bilinmesi gerektiğine de ayrı bir dikkat çekmektedir. Kapitalizmin ekonomik gelişimini incelerken sermayenin kendi çıkarları için yaptığı değişikliklerin aslında ülkemizde gelişen kalkınma sürecini nasıl olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir. Kapitalizmin gelişim dinamikleri açısından Türkiye’de ekonomide ki gelişmelerin önüne ket vurucu güçler vardır. Bu güçlerin etkileri en aza indirilmeden sağlıklı bir kalkınma süreci inşa etmek mümkün

olmayacaktır. Tamda bu noktada düzen içersinde çözüm arayışları içersinde meseleyi değerlendirmek yeterli olmayacaktır. Sistemin değişimini savunan bu yönüyle de reformist değil devrimci olan bir yönelim içersine girilmelidir. Sitem içersinde yapılan ekonomik büyüme tartışmaları belirli sınırlarda takılıp kalmaktadır. Ancak bu demek değildir ki sistem içersinde önermelerde bulunup kazanımlar talep ederek ülkenin ekonomik kalkınmasının gerçekleşmesi için olanaklar yaratılması yanlıştır.

“ Oysa daha önce yine bazı iş adamları temsilcileri ve hocalarıyla yaptığımız bir açık oturumda, Türkiye’de % 7’lik bir kalkınma hızının büyük olduğu iddiası ortaya gelmiştir. % 7’lik bir kalkınma hızının Demirel’e göre , daha kuvvetli bir Türkiye yaratma ideali için kaçınılmaz oluşu yanında, bu hızlı kalkınmanın getireceği , sosyal politik,militer meseleler bize göre belili çevrelerin alerjisini çekmektedir. Çekmiştir ve 11’ler son bir hamle ile daha büyük yatırım harcamalarına gitmek için kaynak bulmaya teşebbüs ettiklerinde, büyüme hızının yüksek tutulmasını istemeyen çevreler bakımından da ayrıca uzaklaştırılmaları kaçınılmaz olmuştur.”(Küçükömer, 1994e, s55)

Kalkınma sürecine dair yaptığı değerlendirmelerde İdris Küçükömer her zaman işçiler ve emekçilerden yana bir bütçe talebi içersinde olmuştur. İşçi sınıfının ayrı bir örgütlenme olarak kendisini bütçe başta olmak üzere birçok temel tartışmada ifade etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bütçe tartışmalarında işçilerin değil asıl ekonomik kazancı elde eden sermaye çevrelerinin kemerlerini sıkması gerekmektedir ve dahası buda daha adaletli bir vergi sistemiyle mümkün olacaktır. Ülkede var olan bürokratik yapının ekonomik gelişmenin önünde engel olduğunu tespiti Küçükömer’in eserlerinin tümünde mevcuttur.

“ “Sanayi bürokrasisi” derken sanayicileri değil; belki sanayicilerin emrinde olabilecek bir iktidarın bürokratik organlarını kastetmiştim. “Tarımsal bürokrasi” olarak da, Osmanlı’dan beri gelen devletle özdeşleşmiş “kapıkulu” denilen eski yöneticiler grubunu anlıyorum. Bu gün ekonomideki gelişmeler dolayısıyla artık bunların tam bir iktidar olmasının olanağının kalmadığını söylemek istiyorum.”(Küçükömer, 1994e, s 84)

Ülkede ki gelir dağılımında ki adaletin sağlanması için adaletli bir vergilendirme sistemi kurulmalıdır. Devlet yaptığı müdahalelerle ülkede ki gelir dağılımı içersindeki eşitsizliği azaltıcı bir nitelik kazanmalıdır. Sınıflar arasında ki gelir dağılımı seviyesi olabilen en mümkün seviyeye çekilmelidir. İşçilerin ve emekçilerin çıkarına bir bütçe yaratılmalı ve bu doğrultu da bir gelir dağılımı hayat geçirilmelidir. Aksi taktirde ülke dengeli bir kalkınma süreci içersinde olmayacaktır sosyal açıdan sürekli olarak gelişen hak arama eylemleri ve yaşanan sınıf çatışmaları kalkınma sürecini engelleyici bir mahiyet kazanabilecektir.

“Yirminci asrın ikinci yarısında bir ülke gelişmemiş dahi olsa orada sınıflar arasında gelir farkını, belli sınıflar lehine arttıran veya sürdüren enflasyonlu gelişigüzel kalkınma , sosyal meseleler yaratır; bu meseleler sosyal ve dolayısıyla politik dengesizliğe sebep olur.Türkiye’de muhafazakarlar eli ile ve Demokrat Parti aracılığıyla ile yürütülen benzer politika dengesizlik yaratmış ve Menderes’i toprağa sürüklemişti.”(Küçükömer, 1994b, s 22)

Bu değerlendirmeler ışığında İdris Küçükömer’in daha adaletli bir vergi sistemi, daha adaletli bir gelir dağılımı ve çalışanlar lehine değişiklikler içeren bir bütçe anlayışını savunduğunu görmek gerekmektedir. Küçükömer, kalkınma sürecinin başarısının ölçüsü olarak bu temel başlıklarda dengeli bir gelişmeyi gerekli görmektedir. Diğer türlü yaşanan gelişmelerde bu faktörlerden birinin eksik olması bir süre sonra bir ayağı kırık olan sandalye gibi ekonomik ve sosyal yaşamda dengesizlikler yaratmaya devam edecektir. Bu noktalarda İdris Küçükömer’in değerlendirmelerin doğru anlaşılması bu güne dönük olarak yürütülecek tartışmalarda da hatırlatıcı olacaktır.

3. İdris Küçükömer'den esinlenerek Latin Amerika'da Kalkınma deneyimlerinin analizi

Aslında her şey çok iyimser başlamıştı. 2. Dünya savaşı sonrası kapitalist sistem kendisini devam ettirebilmek için bir iç düzenlemeye gitmişti. Başlangıçta her şey güzel gidiyor ancak çeyrek asır geçmeden aslında sürecin beklenen gibi iyimser gelişmediği ortaya çıkmaya başladı. Kalkınma fikri 1970'li yıllara gelindiğinde büyük bir darbe alarak hızla gözden düşmeye başladı. Bu süreçte kalkınma düşüncesine dönük eleştirilerle birlikte sorgulanan sadece Kalkınma fikri değil aynı zamanda kapitalist sistemin kendisi olmuştur.

“ Böyle bir konjonktürde nüfusu sürekli artan ve ekonomik büyüme vasıtasıyla kendi meşruiyetini sağlayan ulusal kalkınmacı rejimler doğal olarak zor bir konuma girecekler, vaatlerini yerine getiremeyecekler, kendi yeğledikleri ideolojilerinin aşındığına şahit olacaklardı.” (Keyder, 2004, s 10)

Kalkınma düşüncesi açısından sürecin olumsuz gelişmesi beraberinde kalkınmaya dönük olarak tartışmalarında eski önemini kaybetmesini getirmiştir. Bu tarihsel dönem içerisinde 1980'li yıllara doğru ilerlerken genel anlamıyla kalkınmacı düşüncede başarısızlık hali sürekli bir hal almıştır. En iyimser değerlendirmeler bile tablonun eksikliklerini belirtmekte ondan sonra iyimserlikten bahsetmektedir. Kapitalizmin içine girdiği yeni yönelimler ve 1945 sonrası dünya dengelerinin değişmeye başlaması hemen beraberine kalkınma düşüncesine dair tartışmalara da yansımıştır.

“Ansızın, dış(ödemeler dengesi) ve iç (bütçe) dengelerin sağlanması , yeniden ekonomik büyüme sürecine girilmesi ve yoksulluğun azaltılması için en önde gelen hedefler ve gerekli koşullar haline gelmiştir. Borç krizi 1980'leri “kalkınmanın kayıp on yılına” dönüştürmüştür. Kalkınma ve yoksulluğun azaltılması yoluna yeniden girmeden önce Üçüncü Dünya ülkeleri kendi evlerini düzene sokmak ve zor ve sıkıntılı istikrar ve yapısal uyum politikalarını uygulamak zorunda kalmıştır.” (Thorbecke, 2009, s 143)

Bu karamsar tablonun değişeceğine yönelik beklentinin oldukça düşük seviyede olduğu bir dönemde sermaye merkezli yönelimler dışında arayışlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu açıdan Latin Amerika'da yaşanan gelişmeler başka bir kalkınma

arayışına ilham kaynağı olmuştur. Kapitalizmin zaferini ilan ettiği 1990'lı yıllar aslında kapitalizmin zaferinin sonuçlarının ne kadar ağır olduğuna şahitlik ettiğimiz bir dönem olmuştur. Kapitalizmin zaferi olarak görünen dönemin aslında kapitalist sistemi bir arada tutan bir dizi temel dayanak noktasının da ortadan kalması anlamına gelmekteydi. Kapitalist hegemonya dışında farklı kalkınma arayışları bu dönemde belirginleşmeye başlamıştır.

“ Bu yaklaşım, ‘başka bir kalkınma’ bütünleyici(hem toplumsal hem de ekonomik olarak), insanların ‘temel ihtiyaçları’nı karşılamaya yönelik, ‘aşağıdan’ ve ‘halk merkezli’, boyutu ve biçimi itibarıyla ‘insani’, eşitlikçi ve toplumsal olarak daha kapsayıcı (kadınlar, yoksullar, yerli halklar vs’yi kapsayan), yetkilendirici, hem çevre hem de geçim kaynakları bağlamında ‘sürdürülebilir’ ve ‘katılımcı’ ve ‘topluluk temelli’ bir kalkınma biçimi-yönünde dünya ölçeğinde bir harekete yol açtı.”(Veltmeyer, 2006, s 8)

Aslında yaşanan sürecin Latin Amerika’dan doğru gelişmesi eşyanın tabiatına en uygun olan zira kalkınma sürecinin iflasının yaşandığı en zayıf halka olarak iflas bayrağını ilk çeken bu ülkeler olmuştur. Yaşanan süreç aslında bir bütün olarak ülke ekonomilerinin çöküşü ve dibin en dibine ulaşmaktır. Defalarca denen sermaye merkezli kalkınma reçetelerinin başarısızlığı başka arayışların temel referansı olmuştur. Kapitalist dünyanın zafer sarhoşluğu içersinde dünyanın geri kalanına ekonomi politikalarını dayatması aslında Latin Amerika’dan gelişen tepkilerin özgün zeminini oluşturmuştur.

“ Gelişmekte olan ülkelerdeki büyümeyle ilgili son çalışmalar , büyümenin teşvik edilmesi açısından ihracatın ve doğrudan yabancı yatırımın önemine değinmektedir.Gelişmekte olan ülkelerde hem ihracat hem de doğrudan yabancı yatırımlar 1980’lerde ve 1990’larda eskiye göre daha hızlı büyümüştür.”(Weeks, 2006, s126)

Latin Amerika , neo-liberal politikaların doğrudan hedefi olduğu için bu politikalara karşı en cepheden tepkilerin verildiği coğrafyalardan biri olmuştur. Bütün kıta genelinde ABD hegemonyasının bu kadar sarsıldığı bir tarihsel dönem her halde Küba Devrimi ve beraberinde gelişen silahlı halk hareketlerinin dönemi olurdu. ABD açısından durum oldukça rahatsız edici bir boyuta gelmiştir. Bütün dünyada kapitalizmin baskıcı

dayatmalarına karşı çıkışın adresi olan Latin Amerika beraberinde ciddi bir beklenti yaratmıştır.

“ Yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında Latin Amerika’da ABD hegemonyasına karşı yükselen isyan, hiç şüphesiz yeni bir tarihsel anı oluşturmaktadır. Latin Amerika yüzyıllar süren emperyalist egemenlikten kendisini kurtarmak üzere bir girişimde bulunmakta ve Noam Chomsky’nin sözleriyle ifade edersek “bağımsızlığını yeniden kazanmaktadır” ABD iktidarına karşı oluşan bu tehdidin ciddiyeti Washington’un gittikçe artan biçimde dikkatini çekmektedir.”(Foster, 2007, s 7)

Yeni kalkınma arayışları olarak ortaya çıkan düşünce esasen yerel özellikler taşımaktadır. Kapitalizmin merkezi ve baskıcı yönelimine karşı Latin Amerika’da gelişen kalkınma hareketi daha insan merkezli, doğa ile daha uyumlu ve daha sürdürülebilir bir kalkınma pratiği yaratma iddiasındadır. Dünyanın değişik coğrafyalarında gelişen kapitalizm karşıtı hareketler Latin Amerika’da yaşanan gelişmeleri merakla izlemektedir.

Latin Amerika ve Türkiye aslında benzer tarihsel geçmişlerin izlerini taşıyan ülkelerdir. Dünyanın birbirine uzak iki coğrafyasının toplumsal değişim süreçleri açısından birbirlerine benzerlikleri oldukça dikkat çekicidir.

Aslında Türkiye’ye önerilen yoldan Latin Amerika bir on yıllık farkla geçmiştir. Bu geçiş süreci oldukça yıpratıcı olmuştur. Neo-liberal politikalar bütün Latin Amerika coğrafyasının yeraltı zenginliklerini yağmalarken aynı zamanda ülkelerin ekonomik birikimlerine de amansız bir saldırı eylemi içersinde olmuştur. Bütün sosyal haklar kısıtlanmış ve devlete bağlı bütün kamu kuruluşları yok pahasına özelleştirilmiştir. Bu gün Türkiye’de yaşanan süreç aslında bu yönüyle Latin Amerika ile benzerlik taşımaktadır. Sonuç olarak Latin Amerika açısından neo-liberal efsanenin çöküşü başka kalkınma arayışlarına yönelmenin itici gücü olmuştur.

“ Hem Türkiye hem de Latin Amerika, 1930’larda başlayıp 20.yüzyılın ikinci yarısında son bulan burjuva-ulusal-devletçi kalkınma modellerinden geçti. Türkiye ve Latin Amerika’nın pek çok ülkesi neo-liberal rejimlerce yönetile geldi. Neo-liberalizm Latin Amerika’ya bir on yıl (1970’ler) ve Türkiye’den

(1980) çok daha şiddetli bir biçimde geldi ama çok benzer sınıfsal kutuplaşmalar yarattı. Her iki alanda da neo-liberalizm büyük özelleştirmelere ve bankaların,sanayinin,telekomünikasyonun ve diğer stratejik sektörlerin yabancılaştırılmasına yol açtı...”(Petras, 2007, s173)

Türkiye’de yaşanmakta olan sürecinde kendi özgünlüklerini koruyan bir noktadan önemli değişim dinamiklerine gebe olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ülkede yaşanan gelişmeler neo-liberal politikaların sekmez bir şekilde uygulanması şimdiden önemli sayıda insani işsiz ve güvencesiz bırakmaktadır. Bu koşullar altında gelişecek toplumsal hareketler her geçen gün daha fazla sayıda insanı içermeye olanaklarına sahip olacaktır. Kalkınma düşüncesi de ortaya çıkacak olan bu yeni tablo içerisinde kendisine yeni gelişme olanakları bulacaktır. İdris Küçükömer üzerine yapılan bir araştırmada Latin Amerika üzerine sınırlı da olsa bir köşe ayırmak esasen Kalkınma düşüncesinin yaşayan kısmında yürütülen tartışmaları anlamak açısından önemlidir.

4. Sonuç

İdris Küçükömer, bu güne bıraktığı eserleriyle ve Türkiye Gelişme Düşüncesi üzerine yarattığı özgün etkiyle ölümünden 23 yıl sonra anlattığı fikirler itibarıyla yaşayan bir bilim insanı olmaya devam etmektedir.

Osmanlı Toplum Düzenini analiz ederken izlediği sistematik oldukça farklı ve başlangıç açısından anlaşılması zor bir yöntemi içermektedir. Öncelikle her şeyi tarihsel kökeniyle açıklamayı ilke edinmiş olan İdris Küçükömer, Batı Toplumu ile Osmanlı - Cumhuriyet Toplumu arasında karşılıklı bir karşılaştırma yaparak ısrarla aslında ikincisinin birincisinin kötü bir taklidi olduğuna vurgu yapmıştır.

İdris Küçükömer'in anlattığı görüşlerinin özellikle Türkiye'nin modernleşme sürecine dönük eleştirileri açıklayan çerçevesi oldukça ufuk açıcudur. Yazar bu görüşlerini oldukça radikal bir şekilde ve hiçbir geri adım atmadan ısrarlı bir şekilde savunmuştur. Buda onun Türk Siyasi Düşünce Tarihinde ender görülen ilkeli bir duruşu sergileyen aydın tavrı olarak değerlendirilecek önemli bir özgünlüğüdür.

Küçükömer'in görüşlerinde abartı değerlendirmeler oldukça dikkat çekicidir. Örneğin sağ-sol kavramlarının yer değiştirmesi üzerine anlattıkları solun tarihsel referanslarının dışında oldukça öznel yaklaşımlardır. Elbette CHP'nin siyaseten nerede durduğu önemli bir tartışma konusudur. Ancak CHP'nin tutarsızlığından ya da olmadığı gibi görünme çabasından yola çıkarak solun tarihsel mirasıyla hiçbir alakası olmayan bir kitleyi sol olarak tanımlamak gerçekçi bir değerlendirme değildir.

Bu gün İdris Küçükömer'in mirasının takipçisi olduğunu söyleyen bir dizi isim sol içersinde yeni bir merkez oluşturma çabası içersindedirler. Bu merkez sol-liberal bakış açısı dediğimiz esasen solun politik misyonunu askeri vesayetin geriletilmesi ve ülkenin demokratikleşmesi için her türlü ittifakı yapmakta kararlı olmakla sınırlayan bu anlayış sol geleneğin tarihsel mirasıyla köklü bir uyumsuzluk içersindedir.

Meseleye sınıfsal açıdan bakarak derinlikli analiz etmek yerine sadece fotoğrafın görünen kısmıyla ilgilendiğimizde ortaya ne olduğu belli olmayan bir sol algısı çıkmaktadır. Ülkenin demokratikleşmesi için solla alakası olmayan kesimlere

sol misyonu yükleyen liberal sol akım , “İslamcı-halk cephesi” olarak gördüğü kesimin neo-liberal politikaların şaşmaz uygulayıcısı olması karşısında panikleyerek solun tarihsel mirası olan “anti-emperyalist” duruşla arasına kesin mesafeler koymaktadır.

İdris Küçükömer, bütün anlattığı değerlendirmelerin yetersizlikleri eksikleri bir yana tavsiye ettiği sol tutumun bürokratik kesimlerden de İslamcı halk kesimlerinden de bağımsız bir tutum alış olduğuna vurgu yapmıştır.

Bu yönüyle İdris Küçükömer’in eserlerinin ayrıntılı bir analizini yaparken onun kalkınma düşüncesi üzerine bir takım değerlendirmelerde bulunmuş oldum. Bir yüksek lisans tezinin sınırlı çerçevesinde değerlendirdiğimiz başlıkların içersinde boğulmamak kaygısıyla daha sade bir yöntem kullanmaya çalıştım. İdris Küçükömer ve kalkınma düşüncesi bu gün devam eden tartışmalarla birlikte güncelliğini korumaya devam etmektedir.

5.Kaynakça

5 A. Kitaplar

Akdağ M.(1995) , **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası-Celali İsyanları**, Cem Yayınları, İstanbul

Akdağ M.(1999) , **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi 2** , Barış Yayınları, Ankara

Amin S.(1991) , **Eşitsiz Gelişme**, Arba Yayınları, İstanbul

Baran P.(1974), **Büyümenin Ekonomi Politikası**, May Yayınları, İstanbul

Başkaya F.(2004), **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Maki Basın Yayın, Ankara

Başkaya F.(2009), **Paradigmanın İflası**, Maki Basın Yayın,Ankara

Başkaya F.(2005), **Kalkınmanın Sonu**,François Partant,(Yaz), Ankara

Boratav K.(1974), **Türkiye’de Devletçilik**, Gerçek Yayınevi, İstanbul

Boratav K.(2007), **Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara

Chang H.(2004) , **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, İletişim Yayınları, İstanbul

Divitçioğlu S.(1991), **Geçivermiş Gelecek**, Bağlam yayınevi, İstanbul

Engels F.(1997), **İngiltere’de Emekçi Sınıfının Durumu**, Sol Yayınları, Ankara

Ercan F.(2006), **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik**, Bağlam Yayınları, İstanbul

Hirschman, A.O(1996), “Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi”, **Kalkınma İktisadı, Yükselişi ve Gerilemesi**, F.Şenses(Drl.), İletişim Yayınları 23-65, İstanbul

Güler A.(2005), **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi**, İmge Yayınevi, İstanbul

Keyder Ç.(2004), **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, Metis Yayınları, İstanbul

Keynes J.(2008) **Genel Teori**, Kalkedon Yayınları, İstanbul

Küçükömer İ.(1994a),**Anılar ve Düşünceler**, Bağlam Yayınları, İstanbul

Küçükömer İ.(1994b), **Cuntacılıktan Sivil Topluma**, Bağlam Yayınları, İstanbul

Küçükömer İ.(1994c), **Sivil Toplum Yazıları**, Bağlam Yayınları, İstanbul

Küçükömer İ.(1994d), **Halk Demokrasi İstiyor mu?**, Bağlam Yayınları, İstanbul

Küçükömer İ.(2007), **Düzenin Yabancılaşması**, Bağlam Yayınları, İstanbul

Küçükömer İ.(1994e), **İdris küçükömer’le Türkiye Üstüne Tartışmalar**, Bağlam Yayınları, İstanbul

Lenin İ.(1979), **Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, Sol Yayınları, Ankara

Marx K.(2005), **Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı**, Sol Yayınları, Ankara

Marx K.(1997), **Formen**, Sol Yayınları, Ankara

Ollman B.(2006), **Diyalektiğin Dansı**, Yordam Kitap, İstanbul

Saad-Filho A.(2007), **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, Yordam Kitap, İstanbul

Somer K.(2000), **Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları:İdris Küçükömer Anısına** , Demokrasi Kitaplığı, İstanbul

Tanilli S.(2004), **Uygarlık Tarihi**, Adam Yayınları, İstanbul

Thorbecke E.(2009), “Kalkınma Doktrinin Evrimi 1950-2005” **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar**, F.Şenses(Derl.) İletişim Yayınları123-177, İstanbul

Veltmeyer H.(2006),**Latin Amerika ve Başka Bir Kalkınma**, Kalkedon Yayınları, İstanbul

Wallerstein İ, (2006), **Tarihsel Kapitalizm**, Metis Yayınları; İstanbul

Weeks J.(2006), “Latin Amerika’da İhracat , Yabancı Yatırım ve Büyüme : Similasyon Yöntemiyle Şüpheli Bir Yaklaşım, **İktisat Üzerine Yazılar 2 İktisadi Kalkınma, Kriz ve istikrar Okar Türel’e Armağan**, F.Şenses ve diğerleri(Derl.) İletişim Yayınları 125-155, İstanbul

5 .B Süreli yayınlar

Akat, A.S. “ *İdris Küçükömer’in Mirası(1)*”**İktisat Dergisi İdris Küçükömer’in Anısına Armağan**, Sayı 274(Eylül 1987) İstanbul Sayfa 5-10

Divitçioğlu, S. “İdris Küçükömer Ya da Dupuit mi? Deli Dumrul mu?” **İktisat Dergisi İdris Küçükömer’in Anısına Armağan**, Sayı 274, (Eylül 1987) İstanbul Sayfa 3-5

Foster,J.B “ Latin Amerika isyanı: Bir Giriş”, **Monthly Review Bağımsız Sosyalist Dergi**, Sayı 16, (Ekim 2007) İstanbul Sayfa 7-13

Petras J. “Türkiye ve Latin Amerika: Gericilik ve Devrim”, **Monthly Reveiew Bağımsız Sosyalist Dergi**, Sayı 16(Ekim 2007) İstanbul Sayfa 173-176

Trak, A “Gelişme İktisadının Gelişmesi:Kurucular” , **Yapıt Dergisi**, Sayı 6(Ağustos-Eylül 1984) İstanbul Sayfa 70-82

Türkay M.”Yuvarlak masa toplantısı siyasal yelpaze yeniden şekilleniyor” **İktisat Dergisi**, Sayı 487(Temmuz 2007) İstanbul Sayfa 4-26

5. C İnternet Kaynakları

Murat Belge, “İdris Küçükömer’i Hatırlayan kim var?”, Taraf Gazetesi, 17.10.2010, <http://www.taraf.com.tr/murat-belge/makale-idris-kucukomer-i-hatirlayan-kim-var.htm>

Nuray Mert, “ İdris Küçükömer ve Türkiyede sağ-sol meselesi”, Radikal Gazetesi, 05.06.2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=223235>

Özdemir İnce, “İdris Küçükömer Efsanesi”, Hürriyet Gazetesi, 13.06.2010 <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/6698338.asp?yazarid=72&gid=61>

Wikipedi özgür Ansiklopedi, “İdris Küçükömer” http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0dris_K%C3%BC%C3%A7%C3%BCk%C3%B6mer

Avni Özgürel, “Kim faşist” Radikal Gazetes i23.09.2009 <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=927800&Yazar=AVN%C3%84%C2%B0>

Asaf Savaş Akat, “İdris Küçükömer’in Mirası(Sanal Kitap), Bilgi Üniversitesi Mayıs 2004 <http://akat.bilgi.edu.tr/pdf/idriskucukomer-2.pdf>